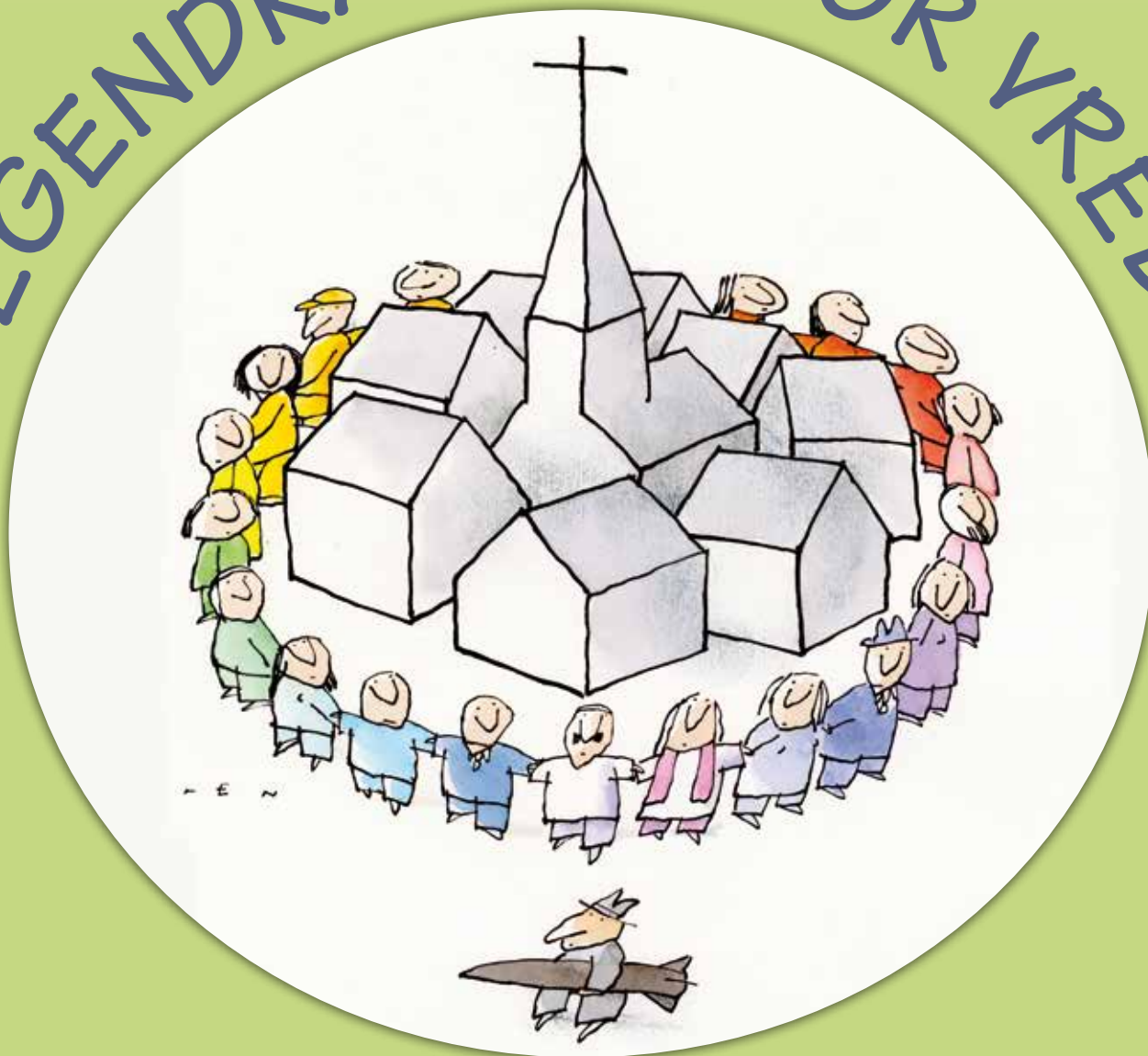

Vredesspiraal

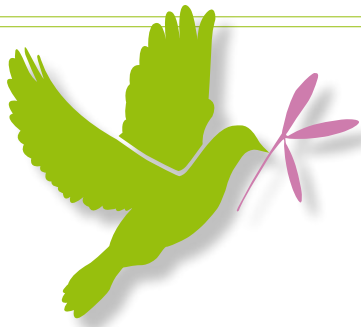
Special van het kwartaalmagazine
van de vereniging *Kerk en Vrede*

TEGENDRAADS VOOR VREDE

met onder meer in dit nummer:

- IS komt niet uit de lucht vallen
- Lekker geweld op tv
- Hoe vecht je voor vrede?
- Wie doet dat nou?

Bij deze uitgave

Als we serieus aan vrede willen werken in de wereld, zullen we bereid moeten zijn om anders te denken en anders te handelen – want het oude denken en doen heeft ons en onze wereld op een doodlopend spoor gebracht.

Dat is in het kort wat dit nummer van de *Vredesspiraal* wil vertellen. Het is een bijzonder nummer, dat verspreid wordt onder een veel grotere groep mensen dan de abonnees van de *Vredesspiraal* alleen. We richten ons deze keer in het bijzonder op jongeren die zich willen laten aanspreken door het bijzondere verhaal van het Evangelie. Revolutionair en zachtmoedig, strijdbaar en geweldloos.

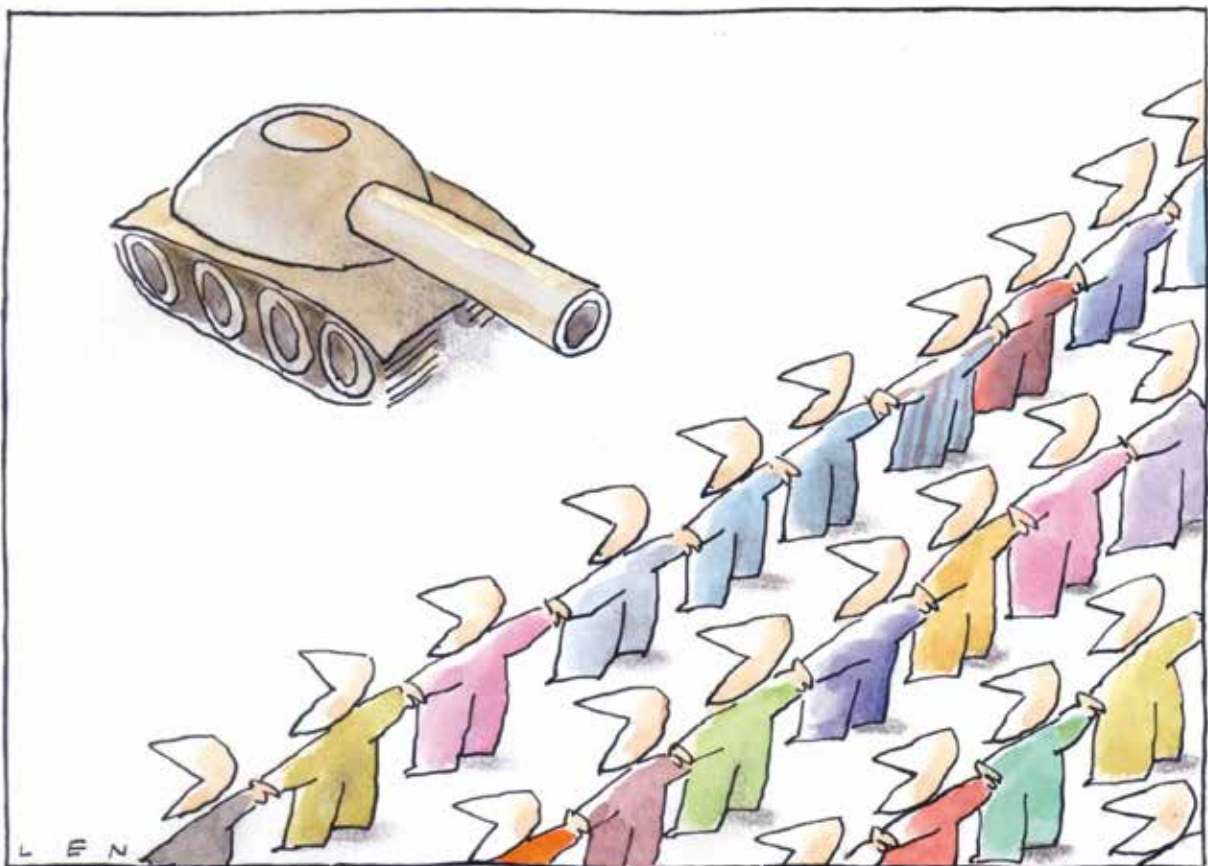
Het idee voor dit nummer werd geboren in een gesprek tussen leden van *Kerk en Vrede*, een organisatie met een vergrijzend ledenbestand uit de 'gevestigde' kerken, en jongeren die zich meer thuis voelen in evangelicale kringen, die op een andere (radicale) manier kerk willen zijn.

Wij hopen dat deze Vredesspiraal mensen aanspreekt en inspireert. Dat het blad gebruikt zal worden als gespreksmateriaal door mensen die met elkaar willen nadenken over de vragen van oorlog en geweld. En dat het blad helpt om die vragen dichtbij te halen, te beleven als persoonlijke vragen. Het nummer biedt een grote verscheidenheid aan artikelen - verschillende ingangen voor dezelfde thematiek.

Ondergetekenden zijn eindverantwoordelijk voor de inhoud, maar aan de totstandkoming van dit nummer is ook bijgedragen door onder anderen Ariaan Baan en Ludo Hekman. We willen hen en alle anderen die meedachten en schreven hartelijk danken voor hun bijdragen.

Wij hopen dat er veel reacties op dit nummer komen!

*Harry Pals en Greetje Witte-Rang,
voorzitter en secretaris van de Theologische
Werkgroep van Kerk en Vrede*

Soms wil ik bloed zien. Is dat verkeerd?

*Hear the trumpets, hear the pipers.
One hundred million angels singin'.
Multitudes are marching to the big kettle drum.
Voices callin', voices cryin'.
Some are born an' some are dyin'.
It's Alpha's and Omega's Kingdom come.*

('The man comes around' – Johnny Cash)

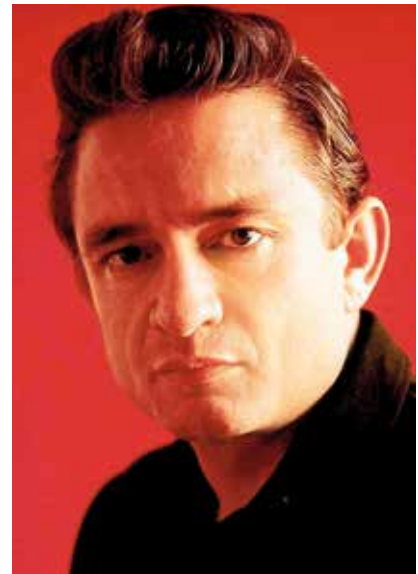
Kan je werkelijk streven naar geweldloosheid als je ook echt het kwaad onder ogen durft te zien? Wat te denken van Said Musa (Afghanistan), Antonius Bawengan (India) of Farzan Matin (Iran), allemaal christenen die door radicale moslims zijn vermoord. Moet je dan niet concluderen: in sommige gevallen moet je bereid zijn je zwaard te trekken, vuile handen te maken? Een ander voorbeeld. Op YouTube staan nog de beelden van de executie van Ceaucescu. Je hoeft je niet heel erg te verdiepen in het bewind van deze verschrikkelijke man om de blijdschap te delen bij het zien van die beelden. Die man verdiende niets anders dan de kogel. We willen bloed zien bij groot onrecht en de emotie die dat oproept is edel en gedreven door een diepgevoelde afkeer van onrecht. Rechtvaardigheid eist soms bloed. Is dat verkeerd?

Vijanden om van te houden

Er zijn twee redenen om te geloven dat het – ondanks dit alles – toch zin heeft je vijand als een vriend te benaderen. De eerste is strategisch. Door je vijand als vriend te benaderen, doorbreek je een dynamiek, creëer je nieuwe perspectieven, doe je recht aan verwarring,

voorkom je dat je onrecht met nieuw onrecht (je eigen feilbare overtuiging) beantwoordt. Die benadering wordt belangrijker naarmate de complexiteit van onze wereld en samenleving toeneemt. Van deze opvatting bestaat ook een seculiere versie. Zelfs een politieke theorie. De boeken van politicoloog Gene Sharp, die dit heeft uitgewerkt, gingen in Egypte rond als handboeken voor de revolutie. De tweede benadering is ideologisch of levensbeschouwelijk geworteld. Je kan op basis van de eerste benadering een eind komen, maar er zit ook een levensbeschouwelijk element in. Dat het soms strategisch is om vijanden als vrienden te benaderen is hard te maken – dat het altijd moet *niet*. Dat is *óf* een ontkenning van het kwaad, *óf* het

Volgens de Kroatische theoloog Miroslav Volf is het geloof, dat er uiteindelijk een rechtvaardig oordeel zal zijn, zelfs een voorwaarde om hier en nu van je vijanden te kunnen houden.

Johnny Cash.

doet een beroep op een geloofs-uitgangspunt: namelijk dat er ooit werkelijk recht zal worden gedaan, zowel aan daders als aan slachtoffers – en dat er daarom nu perspectief is voor een alternatieve omgang met je vijanden. Volgens de Kroatische theoloog Miroslav Volf is het geloof, dat er uiteindelijk een rechtvaardig oordeel zal zijn, zelfs een voorwaarde om hier en nu van je vijanden te kunnen houden. Volf is een ervaringsdeskundige. Hij was als Kroaat getuige van de groeiende en etterende vijandsbeelden in de jaren 90 in het voormalige Joegoslavië en van de bittere oorlog die daarop volgde. Hij begrijpt dus heel goed dat mensen soms bloed willen zien. Want liefde voor een vermoorde naaste maakt de roep om recht alleen maar sterker. Maar tegelijk wijst Volf erop dat het geloof in een laatste rechtvaardig oordeel ons het geweld vandaag uit handen slaat.

Johnny Cash was in staat zich daadwerkelijk om onrecht te bekommeren en tegelijkertijd begrip te hebben voor de 'onrechtvaardige', de verliezers, gevangenen.

Een uiteindelijk oordeel

Daarover heeft de zanger Johnny Cash het in 'The man comes around'. Het is een van de laatste liedjes die hij schreef voor hij in 2003 overleed. Het lied is soms een beetje bevreemdend, omdat er een verlangen in door lijkt te klinken naar de dag des oordeels – toch niet een heel populair thema. Maar het is niet triomfalistisch of euforisch – het draait niet om vergelding, het draait niet om de daders.

Cash noemde zichzelf 'the biggest sinner of all time', dus hij was zich wel bewust van het gemak waarmee fouten gemaakt worden. Hij is een duidelijk voorbeeld van het type 'rafelige held'. Juist hij, zo diep doordrongen van zijn eigen misstappen, is in staat om die twee strijdige gevoelens – verlangen naar recht enerzijds, besef van je eigen zwakte en feilbaarheid en daardoor zelf verwikkeld zijn in onrecht anderzijds – bij elkaar te krijgen.

Johnny Cash identificeerde zich graag met gevangenen en gaf zo nu en dan een gratis optreden in Amerikaanse gevangenissen. Die waren legendarisch; rebels en nederig tegelijkertijd. Hij was in staat zich daadwerkelijk om onrecht te bekommeren en tegelijkertijd begrip te hebben voor de 'onrechtvaardige', de verliezers, gevangenen. Een mooiere houding kan ik me niet voorstellen. En wat er aan die houding

ten grondslag ligt, wat die houding mogelijk maakt, is een bereidheid vijanden als vrienden te benaderen. Of in de woorden van Volf: 'Als er enig recht te vinden is in het gedrag van je vijand, dan maakt alleen de wil om te omarmen, liefde, het mogelijk om dat ook daadwerkelijk te zien.' Als je gelooft dat er ooit recht zal worden gedaan, ontslaat dat je nu natuurlijk niet van engagement. Sterker nog: Jezus inspireert juist om de grens bij het strijden voor recht niet bij je eigenbelang te leggen, met de voor hem ultieme consequentie. Het ontslaat je wel van de kwellende gedachte dat hier op basis van onvolledige oordelen definitief recht moet worden gesproken – omdat wanneer het niet hier gebeurt, het nooit gebeurt.

Zo bezien is een uiteindelijk oordeel dus een extra reden om je vijand lief te hebben. Een mogelijksvoorwaarde, zou een filosoof zeggen. Dat oordeel

schept omstandigheden waarin jij anderen een tweede kans kan geven. Je vijand liefhebben kan – of kan pas, moeten we misschien met Volf zeggen – als je gelooft in een rechtvaardig oordeel.

Ludo Hekman

*(auteur van het boek
Vijanden om van te houden,
Uitgeverij Plateau, Barneveld
2012; dit artikel is een bewerkte
versie van hoofdstuk 13)*

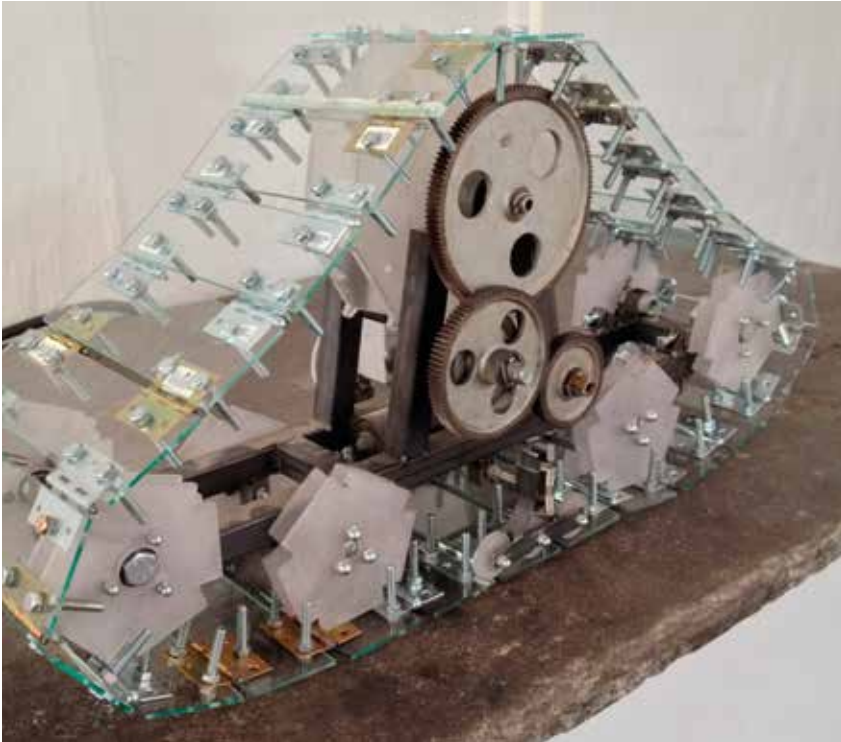
"Als je 'heb je vijanden
lief' uit het
christendom haalt, heb je
het christelijk
geloof 'ontchristelijkt'."

Miroslav Volf

Een machteloze machine

Het doet denken aan een tank. Machtig. Angstwekkend. Doelgericht. Maar als dit gevaarte in beweging komt, maakt het z'n eigen rupsbanden kapot en komt geen centimeter van z'n plaats. Het blijkt zinloze kracht. Uiteindelijk destructief en - machteloos.

Een betere metafoor voor wapens ken ik niet. Maar al te vaak werkt het bij wapens precies op die manier: het ziet er machtig uit, het wordt doelgericht ingezet, maar wie van een afstandje kijkt, ziet dat het enkel meer geweld oplevert, dat het olie op het vuur is, of nieuwe vijanden in het leven roept. Het belichaamt in veel gevallen machteloze kracht. Het is een interpretatie van de *NoTerrainTankTrack* (NTTT) van kunstenaar Art van Triest. Om die rupsbanden te maken is hij 12 tot 18 uur aan één stuk bezig met gaatjes boren. Maar zodra hij de machine aanzet, blijkt dat werk voor niets. De glazen rupsbanden springen kapot en de machine blijft op zijn plaats. Zinloos, althans, voor wie puur instrumen-

teel kijkt. Als kunstwerk is het fascinerend en veelzeggend. En typisch voor het werk van Art van Triest.

Foute wapens

"Ik vind het leuk als dingen fout gaan. Destructie fascineert me. Als iets kapot gaat of ingewikkeld wordt, dan gebeurt er wat. Dat vind ik interessant. Soms hebben we het gevoel dat we alles kunnen overzien en regelen, maar

ik denk dat dit niet zo is. Als er dingen fout gaan, wordt dat even zichtbaar. Ik gebruik daarbij vaak wapens, het is een krachtig beeld, die kracht gebruik ik. Zelf vind ik het wel mooi, zo'n wapen in je hand. Het gewicht, het gevoel van macht, dat fascineert me."

Een ander bekend stuk van hem was al te zien bij vele exposities, de zogenaamde *Dubbelloops / shake hands*. Een treffend voorwerp dat uitnodigt om samen met iemand vast te pakken. Je staat dan feitelijk tegenover elkaar - met een geweer tussenbeide. "Het is eigenlijk bedoeld als alternatief voor handen schudden", zegt Art. Het was onder andere te zien op het Geestdrift Festival in de Utrechtse Janskerk en bleek daar een confronterende vorm van interactieve kunst. Het brengt de ander (de vijand?) op een ongemakkelijke manier dichtbij. Tenslotte nog zijn bekendste werk: de Kalashni-puzzel. Wie de puzzel oplost, staat met een Kalashnikov in zijn handen. Een puzzel dus met als resultaat iets dat verboden is, een puzzel die je niet af mag maken. Aan de lezer om daar een mooie interpretatie aan te geven.

Ludo Hekman

Er is momenteel werk van Art van Triest te zien in de Vershal (Strijp S, Eindhoven) en bij Van Bodegraven in Dordrecht

foto's: Art van Triest.

Vragen en antwoorden over oorlog en geweld

1. *Laat je mensen niet gewoon in de steek als je weigert geweld te gebruiken om ze te beschermen?*

Wanneer op de tv de beelden verschijnen van geweld tegen burgers is (gelukkig!) onze eerste reactie: 'We moeten deze mensen te hulp komen'. Die reactie wordt gevolgd door de oproep 'iets' te doen. Ook dat is terecht. Maar in de praktijk blijkt, dat dat 'iets' heel vaak het inzetten van geweld is. En dan moeten we kritisch zijn. Als je enige gereedschap een hamer is, ziet ieder probleem er uit als een spijker. Dat is wat we zien gebeuren als het gaat over het oplossen van conflicten. Regeringen besteden wereldwijd vele miljarden aan legers, bewapening en militair onderzoek. De bedragen die besteed worden aan niet-gewelddadige conflictoplossing en het onderzoek en de training die daarvoor nodig zijn, vallen daarbij in het niet. Doordat de kennis van niet-gewelddadige interventies bij overheden gering is, wordt er al snel naar geweld gegrepen. Geweld is dus niet het 'laatste middel', zoals vaak wordt beweerd. Bovendien wordt over het gebruik van geweld veel te makkelijk gedacht. Geweld leidt er vaak toe dat de tegenstellingen tussen mensen steeds moeilijker te overbruggen worden. Want geweld slaat diepe bressen in een samenleving. Gebrek aan kennis van die samenleving en overschatting van wat je met geweld kunt bereiken, creëert veel ellende. Dat zagen we in Irak: daar leidde het geweld van de Amerikanen tot het ontstaan van de terreurbeweging IS.

2. *Hoe schoon zijn je handen als je weigert met geweld mensen te hulp te komen?*

Laat niemand van ons de illusie hebben dat hij of zij schone handen heeft of kan houden! Onze handen zijn al vuil lang voordat de wapens opgenomen worden. In Nederland zijn we burgers van een land dat wapens produceert en exporteert naar landen die niet eens voldoende geld hebben om hun bevolking te voeden (zoals Pakistan) en regimes die die wapens misbruiken om het vrijheidsstreven van hun eigen bevolking te onderdrukken (zoals Qatar). Nederland biedt ruim baan aan bedrijven die in andere landen (ook in ontwikkelingslanden) belastingen ontduiken. Wij importeren goederen die onder mensonterende omstandigheden gemaakt zijn (kleding uit het Verre Oosten) en grondstoffen bij de winning waarvan mens en milieu geschaad worden. Het beslag dat wij met onze luxe levensstijl leggen op aardse hulpbronnen is veel groter dan waar we recht op hebben bij een eerlijke verdeling. Het gaat dus niet om het houden van schone handen, maar om de vraag wat we doen om onze handen minder vuil te laten worden.

IS komt niet uit de lucht vallen

De door de Islamitische Staat (IS) opgeëiste aanslagen in Parijs en Brussel brachten afschuwelijk geweld opeens dichtbij. Beelden van doden en gewonden staan op ons netvlies gegrift. Een shockreactie trok door Europa, angst en woede vochten om de boventoon. Overal werden veiligheidsmaatregelen opgevoerd. Ook in Nederland verschenen met machinegeweren bewapende agenten in het straatbeeld en werden stations ontruimd vanwege een vergeten tas.

Terwijl de een roept dat er nog veel meer maatregelen nodig zijn en de grenzen dicht moeten voor moslims, beweert de ander dat we ons niet moeten laten intimideren en gewoon verder moeten gaan met ons leven. Hoewel dat laatste zinniger klinkt, is dat bij nader inzien ook geen begaanbare weg. Onszelf vragen stellen is een beter begin.

Geweld komt hier

De eerste vraag is waarom we denken in oorlog te kunnen zijn (want dat zijn 'we'), zonder

dat geweld onszelf hier raakt. De verwachting dat een oorlog waarin je actief betrokken bent zich enkel elders afspeelt is uitermate naïef. Gezien de relatief rustige recente geschiedenis in West-Europa een begrijpelijke houding, maar wel één die niet houdbaar is.

En dan de vraag waar dat geweld en die haat die daaraan ten grondslag ligt vandaan komen. IS komt niet uit de lucht vallen. Het is in feite een criminele structuur met een ideologisch sausje, maar wel één die blijkbaar voor

voldoende mensen aantrekkelijk is om een behoorlijke vuist te kunnen maken. Westers (militair) optreden in de regio en de houding ten opzichte van moslims in het westen hebben hier alles mee te maken. Daarbij mogen we niet vergeten dat IS in de eerste plaats mensen, moslims en niet-moslims, dáár treft.

Oorlog en belangen

De militaire interventies deze eeuw in Afghanistan, Irak, Libië en Syrië hebben in het algemeen weinig positiefs opgeleverd. Ze droegen en dragen bij aan meer chaos en voortdurende conflicten. Westers gezinde leiders, voor wie mensenrechten en democratie niet altijd leidende begrippen zijn, kregen een machtspositie. Alle mooie woorden over het bevrijden van de bevolkingen van deze landen ten spijt, werd de

westerse inzet in deze oorlogen vooral geleid door eigenbelang. Olie en het streven naar stabiliteit aan de grenzen van Europa, ook om vluchtelingenstromen naar Europa te voorkomen, waren en zijn hierbij belangrijke factoren.

De houding van het Westen tegenover dictatoriale regimes is dubbelzinnig. Saoedi-Arabië, waarschijnlijk de meest repressieve dictatuur in de regio, kan als belangrijke bondgenoot sinds jaar en dag rekenen op steun vanuit westerse landen. Met de mond belijden zij wel enige kritiek op de mensenrechtenschendingen in het land, maar economische en geopolitieke belangen staan voorop. En hoewel de eenzijdige steun aan Israël de laatste jaren wat afbrokkelt, blijft de verschrikkelijke behandeling van Palestijnen een aanjager van begrijpelijke woede.

Wapenexport

Onderzoek van Amnesty International wees uit dat de meeste wapens van IS uit legervoorraden in Irak zijn geroofd of aangekocht. Een laks Europees wapenexportbeleid is er voor een belangrijk deel debet aan dat dit überhaupt mogelijk was.

Er zijn echter weinig lessen geleerd. De afgelopen tien jaar hebben EU-landen voor meer dan 82 miljard euro aan wapens geëxporteerd naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten waren na de Verenigde Staten de grootste afnemers van Europese wapens. Egypte, Qatar, Turkije en Oman staan ook in de top 20 van klanten.

Cynisch genoeg verdienen dezelfde bedrijven vervolgens ook aan het tegenhouden van vluchtelingen. Grote Europese wapenfabrikanten als Airbus (hoofdkantoor in Leiden), het Italiaanse Finmeccanica en het

Franse Thales exporteren veel naar het Midden-Oosten én zijn belangrijke leveranciers van grensbewakingsmaterieel voor de Europese buitengrenzen.

Racisme, islamofobie en repressie

Dat de situatie in het Midden-Oosten en Noord-Afrika steeds meer mensen op de vlucht doet slaan is niet verwonderlijk. Maar toch weigeren veel mensen het verband tussen de vluchtelingenstroom en de Europese internationale en militaire politiek te zien. Liever pleiten zij voor dichte grenzen, of maken vluchtelingen in Europa mikpunt van racisme en geweld. Islamitische vluchtelingen, niet zelden zelf gevlucht voor de extremisten van IS, hebben het hierbij het zwaarst te verduren. Een zelfde lot treft Nederlandse moslims.

De reactie op de recente aanslagen past in dezelfde lijn die al sinds de aanslagen van september 2011 in de VS gevolgd wordt: een combinatie van toenemende binnenlandse controle en internationaal spierballenvertoon. Dat

mensen vatbaarder worden voor extremisme als zij als minder worden gezien en behandeld lijkt in de rechtspopulistische tijdgeest een redenering die aan dovemensoren is gericht. Dezelfde houding verhindert mensen ook te zien dat steun aan terrorisme één van de gevolgen is van de westerse economische uitbuiting van de rest van de wereld.

Andere weg

Kenmerk van zowel de Europese internationale politiek als de terreur van IS is dat gewone mensen gemangeld worden. Voor hen maakt het niet uit wie het geweld pleegt. IS is niet erger of minder erg dan westerse of door het westen geleverde bommen. Met IS is de geest in zekere zin uit de fles. Het is moeilijk te bepalen hoe hier nu mee het beste mee om te gaan. Er zijn geen pasklare, ideale oplossingen te verzinnen op de korte termijn. Wel duidelijk is dat meer geweld niet baat. Dus: geen oorlog of andere interventies en niet meer wapens naar de regio sturen. In de tussentijd moeten vluchtelingen ontvangen en gesteund worden.

Oplossingen voor de lange termijn zijn eveneens complex, maar er valt wel een richting aan te geven: het volledig omgooien van het internationaal beleid, zodat rechtvaardigheid, dialoog, conflictpreventie en mensenrechten voorop komen te staan. De tijd dat wij hier in enorme weelde konden leven door de rest van de wereld uit te buiten en buiten te houden is voorbij. Dat systeem is niet langer houdbaar, niet door geweld op internationaal vlak en niet door toenemende binnenlandse repressie en vreemdelingenangst.

Mark Akkerman (medewerker van Stop Wapenhandel)

Stanley Hauerwas

portret

‘Ik ben pacifist geworden omdat ik van mezelf weet dat ik een gewelddadig karakter hebt.’

Stanley Hauerwas is zonder twijfel Amerika's meest roemruchte theoloog. Zijn accent ver-raadt waar hij vandaan komt: uit Texas, het land van cowboyhoeden, steaks en revolvers. Met zijn Texaanse accent en temperament verkondigt Hauerwas de boodschap van vrede. En hij weet het als geen ander: vrede moet je leren. Vreedzaamheid is een deugd die vraagt om inoefening en discipline. De training in vreedzaamheid dient volgens Hauerwas te beginnen met een oefening waarin je leert om anders te kijken naar jezelf en de wereld om je heen. Wij zijn namelijk geneigd om het geweld in onze samenleving en in ons innerlijk te verhullen. Als we vreedzame mensen willen worden, moeten we leren om eerlijk te kijken naar onszelf en naar onze wereld. Dat is een pijnlijke oefening, want die waarheid over onszelf en de wereld is helemaal niet zo fraai. We zien onszelf graag als brave mensen die geen vlieg kwaad doen. Maar dat is eigenlijk een leugenachtig zelfbeeld. Het geweld in de samenleving is er dus wel – maar we doen alsof ons dat niet aangaat, alsof wij daar niets mee te maken hebben. We besteden het uit aan professionals, zodat wij zelf kunnen weggijken. Denk aan de hopeloze militaire missies in Irak en Afghanistan. Denk aan de grenswachten die koste wat kost arme sloebers tegen houden om de rijke delen van de wereld binnen te komen. Iets vergelijkbaars geldt volgens Hauerwas voor de gewelddadigheid in onszelf. We zijn nette mensen, maar onderhuids laten we ons gedrag leiden door gevoelens van ressentiment en wraakzucht. Alleen als je deze pijnlijke waarheid onder ogen ziet, kun je leren om vreedzaam te worden. Maar dat lukt je niet alleen. Je hebt andere mensen nodig die je een spiegel voorhouden en je laten zien dat het anders kan. Vrede is voor Hauerwas dus meer dan een vroom gevoel in je hart – het is een praktijk, een kunst die geoefend moet worden. En de kerk, zo luidt het refrein in Hauerwas' theologie, is bij uitstek geroepen om een leerschool in vreedzaamheid te zijn.

Ariaan Baan (schreef een proefschrift over Hauerwas)

Als je meer wilt weten over Hauerwas, lees dan het boek *Een Robuuste Kerk* (Boekencentrum, 2010); daarin zijn artikelen van hem over uiteenlopende onderwerpen opgenomen.

Een voorbeeld:

van bommen
naar
bloemen

Het kan gewoon ...

Er kwam een nieuwsbericht langs: Vuurwerk door de bus bij Somalisch gezin in Pannerden. De ouders lieten ook een foto van Wilders achter op het raam en agressieve teksten. Frustrerend, wat kun je doen? Nou, je zou dat huis zo vol kunnen zetten met bloemen dat ze zich welkomer voelen achteraf dan vóór dat hele gebeuren. En als we dan beloven dat in alle volgende gevallen ook te doen, moet dat haast wel ontmoedigend werken voor ouders. Die gedachte delen op Facebook was genoeg. Matthias (van PopUpKerk Arnhem) zette met wat helpers 800 euro aan bloemen bij het gezin in de

tuin. Het geld kwam uit het hele land. Een paar weken later was het weer raak. Nu in Veen. Ook daar gingen enorm veel bloemen heen. Dominee Nynke Dijkstra deed onlangs een derde bloemenactie in Houten.

Het kan gewoon. En het verspreidt zich vanzelf. Omdat we met heel velen zijn. En omdat we dit soort dingen graag zien gebeuren. En graag meedoen.

Rikko Voorberg
(zie ook www.rikko.nl)

Lessen over vrede uit GTA5

Toen de game Grand Theft Auto 5 uitkwam waren de kritieken lovend. Veel recensenten beschouwden het spel, waarin je in de huid kruipt van drie gangsters, als scherpe satire op de Amerikaanse samenleving, een samenleving in verval. Maar veel tieners die deze game spelen zullen die analyse niet zelf maken. Wat merken ze wel? Wat levert het, al reflecterend, spelen van GTA5 op? Drie lessen over vrede naar aanleiding van een avondje gamen.

*een zeer
gewelddadige
game
met een
miljoenenpubliek*

Les 1: Passieve omstanders houden het conflict in stand

GTA5 is een gewelddadig spel. Het is ook een spel vol passieve omstanders. Het geweld dat je als speler nodig hebt om je missies te halen, vindt meestal plaats in de publieke ruimte. Soms in een huis, maar vaak ook gewoon op straat, in winkelcentra of restaurants. Daar zijn meestal allerlei omstanders bij aanwezig. Mensen die toevallig langs rijden, hun hond uitlaten of voor een stoplicht staan. Jij en ik. De omstanders. Die omstanders kijken wat er gebeurt, maar grijpen nooit in. In de werkelijkheid is dat vaak niet anders. Daar wordt een conflict al snel gekaapt door de radicale flanken van de strijdende partijen. De anderen (de omstanders, de gematigden, de zwijgende meerderheid) worden niet gehoord of verheffen hun

stem niet. Daardoor houden ze feitelijk het conflict in stand.

Les 2: Geweld lijkt de enige weg

Wie de game gaat spelen heeft geen keuze: je valt midden in een overval - en jij bent de overvaller. Je hebt meteen een geweer in je handen. Door dat op mensen te richten, jaag je ze weg. Dat is je eerste uitdaging, de eerste minuten van het spel. Binnen enkele stappen zit je in een vuurgevecht met de politie. Vind dan nog maar eens een weg terug... De meeste mensen genieten niet van geweld, toch zijn we er gemakkelijk toe te verleiden. Dat komt doordat we vaak geloven dat het een effectieve (of zelfs de enige) oplossing is. Walter Wink noemt dat 'de mythe van oplozend geweld'. Daar geloven we sterk in. In de game, die een karikatuur is van de werkelijkheid, wordt dat heel erg duidelijk:

De game GTA5 roept allerlei dilemma's op. En meestal worden die dilemma's geframed rond de kwestie: is het wel of niet goed om de game te spelen? Dat is natuurlijk een vraag die je mag stellen.

wil je verder komen, dan heb je geweld nodig. Er zit een omstre-den martelscene in deze game, waarin je een ongewapende man moet martelen om informatie los te krijgen. 'Dat is niet mijn mooi-ste herinnering', vertelt een jonge speler die ons het spel laat zien. 'Daar hebben we het op school onderling ook wel over gehad. Maar het kan niet anders. Je wilt het spel toch uitspelen.' Zo gaat het in de werkelijkheid ook vaak. De meeste mensen willen eigen-lijk liever geen geweld gebruiken. Maar we zijn gemakkelijk te over-tuigen dat het nodig is. En dus bereid het in te zetten.

Les 3:
De eigen houding bepaalt de reactie van die ander

GTA5 is een spel dat je ook met anderen samen kan spelen. Het is eigenlijk een heel open virtu-ele wereld. Je komt daar dus ook andere spelers tegen. Dat geeft een spannende dynamiek, omdat de ander dan geen geprogram-meerde 'artificial intelligence' is, maar een karakter waar een (onvoorspelbare) menselijke over-weging achter zit.

De jongen met wie we de game spelen vertelt: 'Interactie met andere mensen die je niet kent, is lastig, maar leuk. Mensen schieten je soms meteen neer, eigenlijk best vaak, maar als je het goed han-teert, kan je er mee omgaan. Dan kan je voorkomen dat dit gebeurt.' In het spel wordt dat ook ver-ankerd door een model met reputatiepunten. Afhankelijk van je eerdere acties (snel geweld-dadig of niet) reageren mensen opener of juist voorzichtiger op jou. Dat is een mooie manier om te laten zien dat je eigen opstel-ling mede bepaalt of je (vaak) in gewelddadige situaties belandt. Als je een open houding aan-neemt, zullen mensen je anders benaderen. Als je minder crimi-neel bent, krijg je ook minder snel problemen met de politie. Dat wordt dus op een bepaalde manier beloond. Maar je wordt dan ook minder succesvol en rijk - dat dan weer wel...

De game GTA5 roept allerlei dilemma's op. En meestal worden die dilemma's geframed rond de kwestie: is het wel of niet goed om de game te spelen? Dat is

natuurlijk een vraag die je mag stellen. Maar uitgaande van het feit dat de game door miljoe-nen jongeren (en volwassenen) gespeeld wordt, is het zinvoller om je af te vragen: hoe kan je de game gebruiken voor een gesprek over vrede en conflict? Opvallend is dat de belangrijkste positieve dingen aan de game niet de controversiële aspec-ten zijn. Positief zijn de vrijheid, de prachtige gameplay en de mogelijkheid samen met anderen (vrienden) werelden te ontdekken en daarin te experimenteren. Dat er daarbinnen goede en minder goede mogelijkheden en keuzes zijn, maakt het tot een realisti-sche 'oefenruimte' voor het echte leven. Maar dan is er wel actieve reflectie nodig. Mooie rol voor ouders en docenten.

Gijs van den Brink

portret

'Ik zie geen enkel heil in geweld. Ik ben hier thuis wel eens aangevallen door iemand die in een psychose zat. Ik moest me afweren. Mijn hoofd en mijn oor bloedden. Drie kwartier later liepen we in het bos om ons met elkaar te verzoenen.' Gijs van den Brink woont in een woongroep in Doorn. Deze woongroep, Elim, is tevens de thuisbasis voor een huisgemeente, ook Elim genaamd. Gijs: 'We zijn als kerk altijd een open huis geweest voor de samenleving. We verlenen gastvrijheid aan wie dan ook maar. Dan krijg je vanzelf allerlei mensen die elders niet gewenst zijn. Voorheen waren dat vaak mensen die randpsychiatrisch waren. Nu zijn het vooral vluchtelingen. Er komen hier vooral veel Perzisch-talige mensen, Iraniërs en Afghanen.'

De huisgemeente biedt een thuis voor mensen die in nood zitten. Men probeert altijd te helpen. Zo is Gijs is regelmatig in de weer met het zoeken naar tijdelijk onderdak voor vluchtelingen en staat hij mensen bij in hun gerechtelijke procedure. 'Er wordt wel eens gezegd dat wij veel te goed zijn voor de mensen. Maar we kunnen ook zeker wel nee zeggen. Maar je moet als volgeling van Jezus "de tweede mijl gaan", meer doen dan de omgeving verwacht. Dat is ons getuigenis, dat je meer doet dan het gewone. Dan hoef je nog helemaal niet over het evangelie te spreken. Ze weten dat je van de kerk bent. En je hoopt dat mensen jouw wijze van doen overnemen. Er komen hier wekelijks mensen die moslim zijn. Sommigen bekeren zich tot het christendom, maar niet iedereen natuurlijk. Ook als iemand moslim blijft, willen we vrienden zijn. Dat is ons uitgangspunt.'

Gijs noemt zichzelf pacifist. Dat pacifisme heeft alles te maken met de manier waarop hij gelooft. 'Het evangelie geeft je een andere mindset. Er moet iets in ons mensen veranderen. Een christen straalt vrede uit. Die leeft in vrede met God en in vrede met zijn naaste. Vrede en verzoening liggen heel dicht bij elkaar. Als er conflicten ontstaan, ga je voor verzoening en moet je fouten aan elkaar belijden.'

Gijs merkt dat de Nederlandse samenleving veranderd is. Niet ten goede, meent hij. 'Vijftien jaar geleden kwam de politie hier mensen brengen die hulp nodig hadden. Ze kenden ons. Nu pakt dit zelfde corps mensen op – ook leden van onze gemeente. Iemand zit dan maanden vast zonder iets gedaan te hebben.'

Die verandering heeft te maken met angst. 'We zijn bang voor het vreemde, het onbekende. Dan krijgen nationalisme en etnische gevoelens steeds meer voet aan de grond. Er is een muur van vervreemding tussen Noord en Zuid. Alles draait in West Europa om geld. We gebruiken de Mammon niet om er vrienden mee te maken, zoals Jezus ons aangeeft, maar om onszelf te verrijken. West Europa wordt beheerst door angst. We zijn bang om onze rijkdom te moeten delen.'

'Je hebt oefenplaatsen nodig om het mooie te zien van een andere cultuur. Elim is zo'n oefenplaats. We hadden een niet-christelijke buurman die ons wat afwachtend bekeek. Toen hij ons leerde kennen, veranderde dat. Nu helpt hij met het geven van taalles aan vluchtelingen.'

Lekker geweld op tv

Er gaat geen televisieavond voorbij of je kan kijken naar geweld. Maar waarom doen we dat eigenlijk? Waarom kijken we naar geweld op tv? Waarom vinden we het leuk en lekker? En waarom doen we het zo onbeschaamd?

Klassieke actiefilms gaan over heldenmoed. Als de wereld ten onder lijkt te gaan aan de kwade plannen van slechteriken staan er nobele strijders op, die bereid zijn om de wapens op te nemen. Uiteindelijk overwint het goede altijd het kwade, dat is een soort magische wetmatigheid van deze films. Het is niet alleen vanwege de sensatie van de actie maar ook vanwege die geruststellende boodschap, dat we zo graag kijken naar deze films.

Waarom kijken we naar geweld op tv? Waarom vinden we het leuk en lekker?

Voor veel kijkers is deze boodschap echter ongeloofwaardig geworden. Zij houden niet meer van zo'n scherp onderscheid tussen *bad guys* en *good guys*. Zij geloven niet meer in die magie, dat het altijd goed komt. In 1988 vocht John Rambo nog zij aan zij met Islamitische vrijheidsstrijders tegen de Russen – de film is zelfs opgedragen aan 'the brave Mujahideen fighters of Afghanistan'. Maar nu die strijders zich tegen het Westen gekeerd hebben, vraag je je af of Rambo wel een rechtvaardige oorlog vocht. Steeds meer films en series verbeelden geweld op een andere wijze. Neem bijvoorbeeld de films van Quentin Tarantino die het leven van oplichters, gangsters en ander gajes portretteren. Het publiek van deze films bestaat uit mensen die zelf nauwelijks met geweld in aanraking komen. Voor hen bieden deze films een toegang tot een wereld die 'echter' is dan hun yuppie-bestaan. Een wereld waar het vermoor-

den van een medemens even gewoon is als het bestellen van een hamburger. Bij Tarantino is geweld banaal en ook grappig. Op een komische wijze worden we bepaald bij de realiteit van geweld in onze wereld. Andere films en series verbeelden geweld op een veel rauwere wijze. Veelgeroemd is de HBO-serie *The Wire* – helaas niet vertoond op Nederlandse televisie – : een sociaal drama over politierechercheurs en criminelen in Baltimore, een Amerikaanse havenstad. De alledaagse beslommeringen van criminelen wordt zo verbeeld, dat je sympathie voor ze krijgt. De agenten zitten gevangen in een corrupt en bureaucratisch systeem en hun werk kan de teloorgang van de stad niet stoppen. David Simon, de regisseur van *The Wire*, beschouwt zijn serie als een moderne tragedie. Net als de klassieke tragedie is *The Wire* uit op catharsis, loutering. Als kijkers identificeren we ons met de beklemmende situatie waarin de hoofdpersonen zich bevinden en dat heeft een louterend effect op ons gemoed. Eindelijk kunnen we de wereld zien, zoals die werkelijk is. Er zijn geen *good guys* en

bad guys en het loopt niet goed af. De wereld is ongeneselijk gewelddadig.

Ik kijk graag naar *The Wire* en de films van Tarantino. Het is bevrijdend om geen moraal of geloof opgedrongen te krijgen, maar een naakte, rauwe realiteit te zien. Je gaat naar bed met het gevoel dat je een zinnige televisieavond hebt gehad. Maar toch. Toch vraag ik me ook af of deze gewelddadige komedies en tragedies niet ook een ander effect hebben. Word je er onwillekeurig niet vreselijk cynisch van? Want waartoe zou je nog leven als de wereld ongeneselijk gewelddadig is? Het enige dat haalbaar lijkt, het enige dat ook integer lijkt, is om je nog verder terug te trekken in de veilige, vredige sfeer van je eigen leven. Voor de rest kan je de wereld maar beter laten zoals die is.

Soms, heel af en toe, wordt er op tv ook een ander verhaal verteld. De film *Les Hommes et les Dieux* (2010) vertelt het waargebeurde verhaal van de monniken van het Algerijnse klooster Onze Lieve Vrouwe van de Atlas. De film geeft een prachtig beeld

van het kloosterleven. We zien dat de monniken de mis vieren, hun akkers bewerken en feesten met hun Islamitische burens. Dan breekt de burgeroorlog uit. Buitenlanders worden brutaal vermoord en ook de monniken beseffen dat ze hun leven niet zeker zijn. Ze vragen zich ernstig af of ze wel moeten blijven, maar uiteindelijk besluiten ze toch om niet te vluchten voor het geweld. Ze willen hun klooster en hun burens niet in de steek laten.

Les Hommes et les Dieux maakt duidelijk dat we niet hoeven te kiezen tussen de illusies van Rambo en het cynisme van Tarantino. De film eindigt met een gewelddadige ontvoering van een groot deel van de monniken. Alle ontvoerde monniken komen om. Toch is dit einde niet tragisch. Het effect op mijn gemoed is heel iets anders dan 'geruststelling' of 'catharsis'. Ik zou het effect 'hoop' willen noemen. De film laat zien dat je zelfs in de gewelddadige werkelijkheid van een burgeroorlog waarachtig en integer kunt leven. De film laat zien dat het niet eindigt met de dood. Dat geeft hoop. Want als dat waar is dan kunnen wij, net als die monniken, vredesters worden.

Propaganda en oorlog

Propaganda speelt een grote rol in de voorbereidingsfase van een oorlog. Steun van de meerderheid van de bevolking is cruciaal. Amerikanen spreken over 'winning hearts and minds'. Daarvoor zijn haast alle middelen geheiligd. De propagandamachine is – naast soldaten en wapentuig – een essentieel onderdeel van een modern defensieapparaat.

Beeldvorming is in deze psychologische oorlogsvoering cruciaal. Leiders – inclusief die van Westerse democratieën – proberen de beeldvorming te manipuleren en slagen daar vaak ook in. Denk aan woordvoerders die opzettelijk feiten die gebeurtenissen in een ander daglicht zouden kunnen plaatsen verzwijgen. Denk aan campagnes waarbij critici die vraagtekens zetten bij het nut en de noodzaak van de oorlog gedemoniseerd worden. Denk ook aan zelfcensuur van media waarbij beelden die het brede publiek zouden kunnen afschrikken niet uitgezonden worden.

In de jaren 50 belandde Nederland in een koloniale oorlog die geen oorlog mocht heten. Het waren 'politieke acties.' Uit onderzoek blijkt dat de voorlichtingsdienst van het Nederlandse leger bepaalde welke beelden en teksten naar buiten kwamen. Nederlandse fotografen en journalisten bleken bepaald niet kritisch te zijn in hun berichtgeving. Velen volgden klakkeloos de richtlijnen van de censuur.

Een meer recent voorbeeld is de uitzending van Nederlandse militairen naar Afghanistan. Voor de Amerikanen was het duidelijk dat Nederland als NAVO-bondgenoot naar Afghanistan kwam om hen te helpen in de oorlog tegen de Taliban. Nederlandse politici konden deze militaire uitzending

alleen aan anderen (en ook aan zichzelf) verkopen als een 'opbouwmissie'. Vanwege de hoogdravende opbouwdoelen staakte ook oppositiepartij PvdA zijn verzet en stemde voor de missie. De opbouwmissie mondde uit in een vechtmis-

Langzamerhand is psychologische oorlogsvoering uitgegroeid tot een tak van wetenschap, waarin onderzoek naar massamedia en reclame wordt ingezet om oorlog te verkopen. Als je weet hoe vooroordelen ontstaan en hoe ze werken, kun je die wetenschap gebruiken om nieuwe vooroordelen in het leven te roepen of bestaande vooroordelen te versterken. Joris Luyendijk vertelt in zijn boek *Het zijn net mensen. Beelden*

uit het Midden Oosten over een menigte in Bagdad die op 9 april 2003 een enorm beeld van Saddam Hoessein omver trok. Dat die beelden – die de hele wereld overgingen – opvallende gelijkenis vertonen met de omwenteling in Oost-Europa is geen toeval. Het tafereel was van A tot Z bedacht en in scène gezet door een Amerikaanse officier van de afdeling psychologische oorlogsvoering, om aan de wereld te laten zien hoe gehaat Saddam Hoessein was in Irak.

Als we een bijdrage willen leveren aan het tegengaan van geweld en het voorkomen van oorlog, dan zullen we ons ook moeten richten tegen de psychologische oorlogsvoering die aan de oorlog vooraf gaat. We moeten kritisch zijn en het aandurven om pijnlijke vragen stellen over hoe we in het verleden zelf gemanipuleerd zijn en over hoe we telkens weer gevoelig blijken te zijn voor propaganda.

Volgens Paulus is 'de onderscheiding van de geesten' één van de gaven die de Geest schenkt aan de kerkelijke gemeente. Het is te hopen dat er in de kerk mensen zijn en blijven die over die gave beschikken. Mensen die de kunst verstaan om onderscheid maken tussen leugen en waarheid, tussen oorlog en vrede.

(deze tekst is gebaseerd op informatie uit het boek Oorlog verkopen. Over taal, media, religie en propaganda, Kerk en Vrede, Narratio, 2010)

John Howard Yoder

portret

'De kerk is geroepen om vandaag te zijn wat de wereld uiteindelijk zal zijn'

De laatste jaren zijn wij gegrepen door de vreedzame theologie van John Howard Yoder. Hoewel hij in 1997 overleden is, is zijn invloed nog altijd groot op christenen over heel de wereld die geloven dat 'vrede' de kern van het christelijk geloof is.

Yoders visie is heel *basic* dat we als christenen geroepen zijn om te leven zoals Jezus leefde. Dat doen we in een groep van mensen die veranderd willen worden door Jezus, de kerk. Die focus op Jezus is in het leven van christenen en de kerk een continue spanning die alles blijft bevragen, een continue bron van vernieuwing, een continue uitnodiging om creatief, vreedzaam, bruggen bouwend en verbindend te zijn. Yoder gelooft dat in de kerk dan al iets te zien is van hoe de wereld uiteindelijk zal worden. Vandaar zijn bekende uitspraak 'De kerk is geroepen om vandaag te zijn wat de wereld uiteindelijk zal zijn.'

Als christelijk pacifist ten tijde van de Koude Oorlog voelde hij zich vaak in een verdedigende rol geduwd. Je kunt wel geweldloos willen zijn, was het verwijt, maar dan moet je ook accepteren dat je bijdrage aan de maatschappij niet relevant kan zijn. Veel christenen voelden dat dilemma ook aan den lijve: of je kunt pacifist zijn (en irrelevant) of je kunt relevant zijn (maar moeten openstaan voor het gebruik van geweld), maar pacifist zijn én relevant leek onmogelijk. In zijn theologie liet Yoder zien dat dit dilemma er niet hoeft te zijn, dat gemeenschappen die geweldloos zijn op een creatieve manier al iets laten zien van wat er mogelijk is. En dit zal een positieve uitwerking op de rest van de cultuur hebben.

Een mooi voorbeeld hiervan is het ontstaan van de Vluchtkerk in Amsterdam, enkele jaren geleden. Een groep gegrepen christenen vingen uitgeprocedeerde asielzoekers op, steeds meer mensen voelden zich erbij betrokken, er kwam pers bij en uiteindelijk had het invloed tot in Den Haag, waar er Kamervragen over werden gesteld.

Mensen die Yoder lezen zullen uitgedaagd worden om creatief, gastvrij, geweldloos in het leven te staan. Naïef? Misschien, maar volgens Yoder geloven we als christenen dat een vernieuwde wereld er zo uit zal gaan zien. Dan kunnen we er net zo goed alvast naar gaan leven.

Daniël Drost
Rikko Voorberg

Hoe vecht je voor vrede?

- een gesprek

Bram en Mirjam Grandia. Vader en dochter. Bram is oud-IKON-pastor en pacifist. Mirjam is beroepsmilitair en werd uitgezonden naar Afghanistan. Beiden zeggen zich in te zetten voor de vrede. Hoe spreken vader en dochter daar met elkaar over? Die vraag stond centraal in gesprekken die de IKON met vader en dochter voerde.

Mirjam, hoe reageerde je vader toen je aankondigde naar Afghanistan te gaan?

Ik zou gaan in het kader van CIMIC (Civiel-Militaire Coöperatie), als iemand die contacten legt met de lokale bevolking en er dus ook op uit gaat, wat risicovol is. Toen mijn vader dat begreep, kregen we een stevige discussie, want hij zei me: 'Ik ga toch mijn dochter niet verliezen voor een zaak die niet juist is?' Eerder had ik mijn vader al eens gevraagd om te stoppen met deze discussies, want ik weet dat we er verschillend in staan, maar ik wilde me nu gaan voorbereiden en dan niet steeds

weer diezelfde discussies voeren. Wat vaak vergeten wordt, is dat militairen bereid zijn om hun leven te geven voor bijna dezelfde idealen als waar pacifisten voor staan, alleen worden zij afgeschilderd als mensen die een oplossing willen afdwingen. Wat ik lastig vind, is dat zij zelf niet een andere oplossing hebben. Daarover sprak ik wel met mijn vader, en dan zei hij: 'Ja, maar door jullie optreden wordt het erger', en ten dele heeft hij daar wel gelijk in. Onze komst verstoort de status quo, en daarom wilden de mensen die daar belang bij hadden dat we weggingen en verzetten zij zich.

Bram en Mirjam Grandia. Vader en dochter, foto © IKON.

In die zin was er een toename van geweld, maar dan vooral aan de kant van de milities. Maar de mensen die last ondervonden van die milities hebben we wel geholpen. Dat soort discussies hebben mijn vader en ik vaker. Ook bijvoorbeeld als het gaat over de bezuinigingen bij defensie, waarbij ik me afvraag: wat houden we over? Ik stuurde mijn vader een petitie die protest aantekende tegen die bezuinigingen, zoals hij mij ook petitie ter ondertekening toestuurt. Mijn vader is wel veranderd in de loop der tijd, en vind sommige missies wel degelijk goed. Maar die petitie ondertekende hij niet, en hij zei dat ik maar duidelijk moest maken wat het allemaal aan goede dingen had opgeleverd. En ik had – misschien naïef - gedacht dat hij inmiddels wel inzag dat er toch iets van slagkracht bij het leger zou moeten overblijven om van belang te kunnen zijn voor ons land.

Bram, hoe was het toen je dochter naar Afghanistan ging?

Dat was heel emotioneel. Mijn gevoel toen we haar wegbrachten was: dit kan de laatste keer zijn dat ik mijn dochter zie. Ik stond er ook als pacifist en dat maakt het ingewikkeld, omdat je komt in een omgeving waar je ook had kunnen staan met een spandoek, met daarop 'Stop de oorlog maar niet zo' of zoiets. Ik sta daar te midden van militairen die sterk geloven in hun missie, en ik sta daar als ongelovige: ik geloof niet in die missie, en in de rechtvaardiging daarvan. Maar mijn dochter gaat er wél naar toe. En tegelijkertijd voelde ik respect dat er inderdaad mensen gáán omdat er in de Nederlandse politiek besloten is om mee te doen. Militairen voeren uit wat de meerderheid van de bevolking wil. Ik zou het heel erg vinden als Mirjam terug zou komen

en zou vertellen dat ze iemand heeft gedood. Tegelijk zou ik weten dat dat de realiteit is van haar aanwezigheid daar. Het zou kunnen dat ze dat voor mij zou verzwijgen, omdat het te zwaar is en omdat ze bang is voor mijn oordeel, dat ze bang zou zijn voor een verwijdering. Maar die verwijdering zou er niet komen, dat weet ik, want ik heb ook ervaren de afgelopen jaren dat de band die je als ouders en kinderen

Mijn gevoel toen we haar wegbrachten was: dit kan de laatste keer zijn dat ik mijn dochter zie.

hebt veel sterker is dan de opvattingen die je hebt. Wat betreft die petitie die Mirjam noemde: dat is inderdaad lastig. Ik zeg met die weigering natuurlijk niet dat ik haar liever werkeloos zie, maar dat mijn loyaliteit aan haar niet zover gaat dat ik mijn opvattingen over de krijgsmacht

verander. Ze had voor niets kunnen sneuvelen. Ik weet dat ze voor haar gevoel daar ook voor mij is. Ik begrijp haar als ze zegt dat we in feite voor dezelfde zaak staan, dat wil je ook graag als kinderen en ouders. Maar we praten hier niet over eventueel een beetje geweld, maar over grof geweld dat maar doorgaat. Ik vind het dapper dat mijn dochter dit niet uit de weg gaat, maar ik neem het de politiek kwalijk dat we zo ontzettend slecht worden voorgelicht, dat we worden voorgelogen. Ik vind haar niet naïef, maar het zou me niet verbazen dat er, nu ze zelf bezig is met een promotieonderzoek rond de inzet in Afghanistan, een moment komt dat ze zichzelf misschien wel naïef gevonden zal hebben.

Mirjam, stel jij zou iemand hebben gedood in Afghanistan, zou je dat dan aan je vader vertellen?

Ja. Het verbaast me dat mijn vader de mogelijkheid open hield dat ik het niet zou vertellen. Mijn vader is in de eerste plaats mijn vader, en daarnaast een soort gespreks/debatgenoot. En als ik zoiets zou hebben meegemaakt, zou ik dat met hem willen delen als vader. En dan hoop ik wel dat hij me op dat moment ook als dochter ziet. En dat hij wellicht na een paar dagen daar nog eens

zijn mening over geeft, maar dat hij een onderscheid kan maken dat je als kind zoiets wilt delen en spreken over wat dat met je doet. Als militair kun je beslissen over het leven van anderen, maar als militair neem je veel meer beslissingen die burgers niet hoeven te nemen. Wij hebben ook de beslissing over ons eigen leven en dood in handen van de staat gelegd. Wij weten dat we bereid moeten zijn ons eigen leven te geven. Dat is een keus die we gemaakt hebben.

Bram, vind jij dat een nobele keus?

De keus je leven te geven voor een ander: dat deed Jezus. In mijn hoofd heb ik toen Mirjam weg was, talloze malen de toespraak voorbereid voor als zij er niet meer zou zijn. Ik hoor dan de prachtige woorden die in dergelijke situaties gesproken worden over je leven geven, maar ik weet dat ik zó gevloekt zou hebben Ik heb geregeld wakker gelegen met deze angsten. Het wordt een goede zaak genoemd. En het is voor de overheid ook belangrijk om dat tegen de ouders die

een kind verliezen te kunnen zeggen, dat ze gesneuveld zijn voor een goede zaak; je kunt toch niet zeggen dat ze voor bedrog gesneuveld zijn?

Mirjam, zou je kort aan je vader kunnen uitleggen wat er zo waardevol is aan het werken bij defensie?

Het mooie en waardevolle daarvan zijn tot nu toe de uitzendingen, omdat je daar mensen hulp kunt bieden die een veel moeilijker leven leiden dan wij.

Bram, dat klinkt als idealisme...

Dat is idealisme. Ik weet nog goed dat ze terugkwam van haar eerste uitzending naar Afghanistan en dat ze enthousiast en prachtig vertelde over haar contacten met vrouwen daar, en hoe ze persoonlijk vrouwen beschermd heeft. Maar ik bedacht: we zijn er straks weer weg, en dan is die bescherming weg en gebeuren er andere dingen. We zijn en waren er niet primair om die vrouwen te beschermen. Het leger is er omdat er een geweldige klap gegeven moest worden na 9-11.

Mirjam, hoe reageer je daarop?

Ik begrijp heel goed wat hij zegt en ik denk dat de voldoening die wij putten uit het werk ligt op het microniveau en dat de vraagtekens zitten op het macroniveau. Voor ons is het inderdaad heel lastig om te bedenken dat je op microniveau gewerkt hebt en dat niet duidelijk is in hoeverre je hebt bijgedragen aan structurele oplossingen. Wij zijn ons ook wel bewust van de beperktheid van de oplossing die wij boden.

Dit artikel is de neerslag van een radioprogramma van de IKON. Dit programma is te beluisteren op <http://www.ikonrtv.nl/daw/index.asp?lntEntityId=391>

Daniël Drost

portret

Pacifist in een prachtwijk

In dit portret zoemen we in op Daniël Drost. Samen met zijn vrouw en 2 andere stellen vestigde hij zich heel bewust in de Amersfoortse 'Vogelaarwijk' Kruiskamp. Zes jaar hebben ze in de wijk gewoond. Ze wilden daar aanwezig zijn als kleine gelovige gemeenschap, dienstbaar aan de wijk, de 'Vriendenkerk'. Dat deden ze volgens de opzet die 'Urban Expression' op meer plaatsen hanteert: aansluiten bij wat er is, actief worden binnen bestaande organisaties. Zo werd Daniël vrijwilliger in de schoolbibliotheek en de speeltuin. En heeft hij een tijd capoeiralessen (een stevige Braziliaanse sport) voor kinderen gegeven. Er waren een tijdlang plannen voor het aankopen van een overbodige school in de wijk, om daar te gaan samenwonen, ruimte te bieden aan noodopvang en aan wijkactiviteiten.

Ik vraag Daniël of hij zichzelf 'pacifist' noemt. 'Ik noem mezelf zeker vreedzaam. Zoals sommige scholen zich een "vreedzame school" noemen. Wij zetten ons in voor een vreedzame samenleving in de wijk.' Hoe doen jullie dat dan?, vraag ik. 'Door verbindingen te leggen tussen mensen, over grenzen heen. Mensen die elkaar normaal gesproken nooit tegen zouden komen, omdat ze in verschillende subculturen leven, zitten bij ons aan één tafel.'

Zie je dat als vredeswerk?, vraag ik door. 'Ja', zegt Daniël, 'want we gaan ook anders om met de conflicten die zich onvermijdelijk voordoen in dit werk. In deze wijk werkt het zo, als je een conflict hebt met een ander, dat je dan even flink scheldt en dan ben je "er klaar mee" – dat betekent: de breuk is een feit, je leeft langs elkaar heen. Wij halen het conflict boven tafel, en dan is het "klaar", dat wil zeggen: we kunnen samen verder.'

Geweldloosheid is voor Daniël een fundamenteel onderdeel van de navolging van Jezus. Hij legt een verband met zijn onderzoek naar het gemeentemodel van de Noord-Amerikaanse doopsgezinde theoloog John Howard Yoder: een christelijke gemeenschap zoekt samen naar antwoorden op morele vragen, dat hoort tot de kern van hun bestaan.

Kerk zijn is voor ons leven zoals Jezus dat deed. Samen eten, samen lachen, samen huilen en samen delen. De gemeenschap die we vormen, lijkt wel wat op een gezin. Onze drie speerpunten zijn: - we houden van God - we houden van mensen - we volgen Jezus.

3. Is het niet veel te optimistisch om te denken dat geweld uit te roeien is? Het zit toch in de aard van de mens?

Het verzet tegen het gebruik van geweld komt niet voort uit optimisme, maar juist uit de pijnlijke ervaring met zoveel eeuwen vol geweld. Steeds weer wordt bij het inzetten van geweld gedacht en beweerd dat dit de laatste keer zal zijn, 'de definitieve oplossing', maar steeds opnieuw blijkt dat geweld nieuw geweld oproept. Het is misplaatst optimisme om te denken dat geweld met geweld is op te lossen. Het is misplaatst optimisme om te denken dat overheden die beschikken over massavernietigingswapens deze nooit zullen gebruiken. En wat betreft die 'aard van de mens': de mens is tot veel in staat; mensen hebben het vermogen tot gewelddaden en het vermogen tot grote daden van liefde. Ook dát leren oorlogen ons. Het komt er op aan welke vermogens ontwikkeld worden en op welke vermogens een beroep wordt gedaan. Daarbij hoort een manier van opvoeden en onderwijs waarin een inclusieve manier van denken en leven wordt geleerd: zo denken en zo leven dat daarin ook de belangen van anderen worden gediend. Waarin creativiteit in het zoeken naar oplossingen en kritische nadenken worden gestimuleerd.

Geweldloosheid is niet zozeer een strategie om geweld de wereld uit te helpen, maar een weloverwogen manier van menswaardig leven te midden van geweld.

4. Roept God in de Bijbel niet Zelf op tot oorlogsvoering, tot heilige oorlogen?

Het is niet eenvoudig deze vraag kort te beantwoorden, omdat zo'n antwoord ook afhankelijk is van hoe je de bijbel leest. Wat we in ieder geval kunnen zeggen:

- * Het belangrijkste kenmerk van wat we in het Oude Testament als 'heilige oorlogen' zien, is dat deze door God gevoerd worden; de activiteiten van mensen zijn bijkomend. Onze oorlogen kunnen daar dus niet zomaar aan gelijkgesteld worden.
- * De bijbel veroordeelt onrecht, en gebruikt daarbij woorden die iedereen zullen schokken. Zoals in Psalm 137 waar gelukkig geprezen wordt wie de kinderen van de vijand tegen de rotsen verplettert. Maar bedenk wel, dat dit soort krachtige woorden wordt gebruikt om het onrecht aan te klagen, het is geen standaard recept voor oorlogsvoorbereiding! De centrale boodschap van deze en andere teksten is dat er voor onrecht geen plaats is.
- * De bijbelse verhalen zijn ontstaan in andere cultuur en situatie dan de onze. Niet alles wat zich daarin voordoet, is automatisch voor ons een gebod. Polygamie komt voor in de bijbelse verhalen, maar wordt door ons afgewezen. Op eenzelfde manier kun je de oorlog en de gewelddadigheden die voorkomen in die verhalen afwijzen zonder de boodschap van de teksten te kort te doen.

Wie doet dat nou?

Het is misschien wel de meest irritante tekst uit de bijbel. 'En ik zeg jullie, (...) wie je op de rechterwang slaat ook de linkerwang toe te keren.' (Mattheus 5 : 39). Ja, hoewel deze woorden afkomstig zijn van Jezus zelf, vraag je je onwillekeurig toch af: wie doet dat nou? Wie laat zich zo maar slaan? En als Jezus echt meent wat hij zegt, tja, dan is het de vraag of we hem wel echt serieus kunnen nemen.

De woorden staan in het evangelie van Mattheus. Ze maken onderdeel uit van een lange toespraak. Voordat Jezus aan zijn rede begon, was hij met zijn leerlingen een berg opgeklommen. En op die berg onderwijst hij zijn leerlingen. Hij geeft ze een soort catechisatie. Hij leert hen het Onze Vader te bidden, vertelt hen een aantal wonderlijke gelijkenissen en onderwijst hen over het leven - over hoe je op een waarachtige en getrouwe wijze in het leven kan staan.

Wat de leerlingen van Jezus gevoeld moeten hebben, en wat de evangelist Mattheus ons ook duidelijk wil maken, is dat die catechisatie van Jezus niet zo maar catechisatie is. De woorden

die Jezus op de berg spreekt, dwingen respect af. Deze woorden hebben gezag. Net zoals Mozes in het Oude Testament de berg op ging, om met God te spreken en om Gods wetten te ontvangen, zo gaan hier in het Nieuwe Testament de leerlingen de berg op, om met Jezus te spreken en om zijn geboden te ontvangen.

En Jezus schaft de wetten die God aan Mozes gegeven heeft niet af. Op een eigenzinnige manier scherpt hij ze aan. Hij zegt: 'Jullie weten dat er in de wetten van Mozes staat "Wie een moord pleegt dient aan de rechter uitgeleverd te worden", maar ik zeg je, dat iedereen die wraakgevoelens koestert tegen

een ander zijn verdiende loon zal krijgen.

Prachtig klinken deze woorden van Jezus. Lekker radicaal. Hij gaat ten minste de strijd aan tegen hypocrisie en stiekem gedoe. Als je iemand dood wenst – ben je al een moordenaar. Het klinkt prachtig, totdat je bedenkt dat het misschien ook over jou gaat. Ben ik dan ook niet eigenlijk een moordenaar? En je gaat je zo langzamerhand afvragen of Jezus toch niet een klein beetje overdrijft.

Maar Jezus gaat gewoon door. 'Jullie weten dat er in de wetten van Mozes staat "Oog om oog, tand om tand", maar ik zeg je: verzet je niet tegen wie je kwaad doet. Als iemand je op je rechterwang slaat, keer hem je linkerwang toe. Als iemand je mantel afpakt, geef hem al je kleren. Als iemand je dwingt een stuk mee te lopen, ga dan nog een extra stuk met hem mee.' Jezus is nu helemaal aan het doordraven. Hij beveelt ons om niet voor onszelf op te komen. Hij zegt dat we geen kwaad met kwaad mogen vergelden. Maar dit kan je toch van niemand verwachten, Jezus? En om het nog erger te maken zegt Jezus dan ook nog: 'Je hebt gehoord dat er gezegd is "Heb je naaste lief en haat je vijanden", maar ik zeg je: heb je vijanden lief en bid voor wie je vervolgen!'

Wie doet dat nou? Wie laat zich nu dwingen om een extra stuk te lopen? Wie geeft nu zomaar al zijn kleren weg? Wie laat zich zomaar in het gezicht slaan? Wie bidt er voor wie hem vervolgen? Wie heeft zijn vijanden lief? Jezus. Het wonderlijke antwoord

op deze vragen is *Jezus*. *Hij* loopt die extra mijl. *Hij* geeft zijn kleren weg. *Hij* vergeldt geen kwaad met kwaad, maar laat zich in het gezicht slaan. *Hij* bidt voor wie hem vervolgen. *Hij* heeft zijn vijanden lief.

Je leest hierover in de evangeliën. Jezus heeft zich consequent niet verzet tegen wie hem kwaad deden, ook niet toen steeds duidelijker werd wat de uiterste consequentie hier van was. Toen hij gearresteerd werd, verzette hij zich niet. Hij liet toe dat ze zijn mantel afpakten, dat ze hem in

het gezicht sloegen. Ja, aan het kruis bad hij nog: 'Vader vergeef het hen. want zij weten niet wat ze doen.'

Het evangelie leert ons, dat op een wonderlijke manier Jezus' weerloosheid sterker was dan de handen die hem sloegen. Jezus' liefde was sterker dan de haat van hen die hem kruisigden. Ja, het evangelie suggereert dat Jezus, met zijn keuze voor weerloze liefde, de macht van eeuwige vergelding heeft verbroken. Oog om oog, tand om tand – dat geldt niet meer.

Je kan die vreemde geboden in de Bergrede alleen maar snappen, als je bedenkt dat ze allereerst door Jezus zelf gedaan zijn. Maar als je bedenkt dat ze door hem gedaan zijn, dan ga je ook begrijpen wat hij ons gebiedt. Jezus wil dat wij leven als kinderen van zijn hemelse vader, als zussen en broers, als burgers van het hemelse vrederijk. Hij wil ook dat wij onze levens bevrijden van de kracht van de haat, en van de macht van vergelding. En daarom kan hij ons ook uitnodigen om stap voor stap hem na te volgen.

Een voorbeeld

Tijdens de tweede wereldoorlog zat ergens een stel gevangenen in een barak van een Duits concentratiekamp. Iedere avond kwam een bewaker de barak binnen en iedere avond zocht hij dezelfde man uit om hem af te ranselen. Misschien had hij om een verder onverklaarbare reden een antipathie tegen deze man. De andere gevangenen zagen dit avond aan avond in machteloze woede aan. Want wat kon je ertegen beginnen? De machtsposities lagen immers vast. Pogingen tot bescherming van de kameraad zouden tot geweld tegen allen leiden. De terreur was niet te doorbreken, want men beschikte niet over wapenen om de vijand onschadelijk te maken. De terreursituatie werd opgevat als een 'gesloten situatie'.

Eén van de gevangenen dacht echter niet langs deze traditionele machts- en geweldsbanen en niet in dit traditionele vriend-vijand-schema. Op een avond stapt hij op de bewaker af en zegt: 'Als u dan beslist iedere avond iemand moet afranselen, neem dan vanavond mij eens voor de variatie.' Dit kwam voor de bewaker volledig onverwacht. Hij rekende vast op de angst van ieder en achtte het vanzelfsprekend, dat 'de mens' bang, laf en egoïstisch is. Na enige aarzeling antwoordde hij: 'Ik zal vanavond jou nemen en niet die ander. En omdat je zo flink bent om jezelf aan te bieden, mag je zelf zeggen, hoeveel slagen ik je geven zal.' De gevangene antwoordde: 'Dat laat ik aan uw

Hannes de Graaf.

geweten over.' Volgende verrassing en verwarring bij de bewaker. Hij zag zichzelf, vooral in de ogen van zijn gevangenen als iemand zonder geweten. Hij antwoordt dan ook: 'Ik heb geen geweten.' Waarop de gevangene van zijn kant weer: 'Natuurlijk hebt u een geweten, anders had u mij allang afgeranseld.'

Na dit hele wonderlijke gesprek was de aardigheid er voor de bewaker dermate af, dat hij verdween en niet meer terugkwam, ook de volgende avonden niet, om zijn oude slachtoffer weer op te zoeken.

Uit: Hannes de Graaf, In gesprek met de Bergrede, Boekencentrum, 1971, blz.58-59

Een Amerikaanse evangelicaal in Irak

In maart 2003 vertrok de Amerikaanse evangelist en activist Shane Claiborne naar Irak. Hij had zich gevoegd bij het Iraq Peace Team, samen met geestelijken, veteranen en journalisten. Hij maakte daar de bombardementen van zijn land op Bagdad mee, en bezocht ziekenhuizen en kerkdiensten van Iraakse christenen. Hij liet aan Irak het andere Amerika zien. Hij vertelt wat hem bewoog:

'Ik ga naar Irak omdat ik geloof in de schandalige genade van God. Als ik zou geloven dat er voor terroristen geen verlossing is, dan zou ik de helft van het Nieuwe Testament uit de Bijbel moeten scheuren, omdat het door een bekeerde terrorist geschreven is. (...)

Ik ga naar Irak in de voetsporen van een terdoodgebrachte en opgestane God. Ik volg Jezus die tijdens Palmпасen op de rug van een ezel Jeruzalem binnenreed, precies wetend wat hem te wachten stond. Deze marginale Jezus werd geëxecuteerd in naam van een keizer, onder een regime dat geleid werd door de rijke en godvrezende elite. En nu daagt hij me uit en lokt hij me mee om hem te volgen. Om mijn kruis op me te nemen. Om mijn leven te vinden door het te verliezen, met de belofte dat het leven sterker is dan de dood en dat het moediger is om onze vijanden lief te hebben dan om ze te doden.

Ik ga naar Irak om een eind te maken aan terrorisme. Er zijn moslim- en christenextremisten die doden in de naam van hun goden. Hun leiders zijn miljonaars die in luxe leven, terwijl hun burgers vergeten en genegeerd op straat omkomen. Ik geloof in een ander koninkrijk dat toebehoort aan de armen en aan de vrede-stichters. Ik geloof in een

veilige wereld, en ik weet dat onze wereld nooit veilig zal zijn zolang de massa in armoede leeft om het mogelijk te maken dat een handjevol mensen zich alles kan veroorloven. De wereld zal ook nooit veilig zijn zolang we geweld gebruiken om geweld uit te roeien. Geweld brengt voort wat het probeert te vernietigen. Mijn koning waarschuwde zijn volgelingen: 'Als je het zwaard ter hand neemt, zul je door het zwaard omkomen.' Door de geschiedenis heen is gebleken hoe waar deze woorden zijn. We bewapenden Saddam Hoessein in het conflict met Iran, en we bewapenden Bin Laden in het gevecht met de Sovjet-Unie. Timothy McVeigh, de meest schrikwekkende terrorist uit de hele geschiedenis van de VS, was getraind in de Golfoorlog, waar hij naar eigen zeggen veranderd is in een dier.

Ik ga naar Irak om oorlog in de weg te staan. Duizenden soldaten zijn al naar Irak gegaan, bereid om mensen te doden die ze helemaal niet kennen, vanwege een politieke loyaliteit. Ik ben bereid te sterven voor mensen die ik niet ken vanwege een geestelijke loyaliteit. De soldaten hebben een ongelooflijke moed, moed genoeg om te sterven voor iets waar ze in geloven. Ik bid dat christenen dezelfde moed zullen hebben. (...)

Ik ga naar Irak als zendeling. In een tijd waarin oorlog alomtegenwoordig is, is het mijn hoop dat christelijk vrede-stichten het gezicht wordt van de mondiale zending. (...)

Het is mijn wens dat we met ons leven terrorisme en oorlog onderbreken, kleinschalig of grootschalig, in tijden van crisis en in het ritme van alledag. We leven in extreme tijden. En ik ga naar Irak als een extremist voor de liefde.'

Uit: Shane Claiborne Hoe Jezus de wereld op zijn kop zet (en mijn leven ook), Time to Turn-reeks, deel 4, 2006, blz. 183-184.

Weer een oorlog ingerommeld – vragen aan de ChristenUnie

Ingezonden stuk in het
Nederlands Dagblad,
8 oktober 2014

nederlands dagblad
CHRISTELIJK BETROKKEN

En opeens voerden we oorlog. Met onze bondgenoten gooien we bommen op Irak en onze bondgenoten gooien bommen op Syrië. De besluitvorming vóór Nederlandse deelname aan de missie is razendsnel gegaan. Ook de ChristenUnie (CU) twijfelde er niet over om deze politiek te steunen. Wij hebben een principiële debat hierover gemist.

Het heeft er alle schijn van dat onze regering zich door oneigenlijke factoren laat leiden. Ten eerste is er druk van de publieke opinie. 'We moeten ingrijpen,' werd er van alle kanten gezegd. In de oppervlakkige werkelijkheid van de moderne media bestaat het niet dat we een probleem hebben waar geen oplossing voor is. Het meedoen aan de oorlog lijkt verdacht veel op symboolpolitiek om de publieke opinie gerust te stellen. We gooien bommen om onze

verlegenheid met dit conflict te maskeren. Dat het bewapenen van groepen zich in het verleden tegen het Westen heeft gekeerd, of dat IS het Westen uiteindelijk een grondoorlog in wil trekken is wel bekend, maar er wordt weinig mee gedaan.

Ten tweede is er de druk van onze bondgenoten. De Nederlandse steun aan de oorlog in Irak 2003 is uitvoerig geëvalueerd door de Commissie Davids. De pijnlijke conclusie was dat onze regering indertijd veel te gemakkelijk steun heeft gegeven. Iets soortgelijks lijkt nu te gebeuren. De regering wil zo graag de bondgenoten helpen dat ze niet komt tot een onafhankelijke afweging. De restrictie dat Nederlandse F16's alleen in Irak mogen bombarderen is een wassen neus. Dat vuile werk knappen de bondgenoten graag voor ons op. Wij hadden gehoopt dat de CU deze opportunistische politiek

om de publieke opinie en bondgenoten te behagen niet zou steunen. Als christelijke partij weet de CU zich immers aangesproken door Jezus Christus, die leerde dat geweld niet met geweld kan worden bestreden. Geweld is vaak een gebrek aan creativiteit. Geweld corrupteert. Geweld lijkt een *ad hoc* oplossing te bieden, maar wie geweld zaait zal op termijn oorlog oogsten. Jezus roept zijn leerlingen op om een geweldloos alternatief te zoeken, om dat alternatief te zijn. Wij zouden wensen dat de CU een oefenplaats zou zijn waar met creativiteit naar vreedzame politiek gezocht wordt. We zijn niet naïef, de wreedheden die begaan worden zijn ongekend en op dit moment lijkt een vreedzame oplossing verder weg dan ooit. Net zomin als degenen die kiezen voor gewelddadig ingrijpen hebben wij kant en klare oplossingen binnen handbereik. Maar laten we ons in ieder geval de vraag stellen: waar roept Jezus ons toe op?

Geweld is vaak een gebrek aan creativiteit.
Geweld corrupteert.
Geweld lijkt een ad hoc oplossing te bieden,
maar wie geweld zaait
zal op termijn oorlog oogsten.

*Ariaan Baan (predikant PKN
Scheemda en Zoutkamp)
Daniël Drost (predikant Baptis-
tengemeente Deventer)*

*Op 11 oktober 2014 reageerden
CU-kamerlid Joël Voordewind
en CU-beleidsmedewerker
Shamir Ceuleers hier als volgt
op (pagina 27):*

Je mag je niet verschuilen achter het volkenrecht

Hoe heeft het kunnen gebeuren dat de ChristenUnie akkoord is gegaan met de strijd tegen ISIS? Ariaan Baan en Daniël Drost vragen zich af of we niet zomaar weer een oorlog worden ingerommeld. En is het niet de opdracht van christenen om vredestichters te zijn?

De schrijvers gaan ervan uit dat de besluitvorming om mee te doen gebaseerd is op tenminste twee 'oneigenlijke factoren': de publieke opinie en de druk van bondgenoten. Daarmee wordt geen recht gedaan aan onze afwegingen.

Een van de belangrijke motieven om steun te verlenen aan de Nederlandse militaire bijdrage is ons streven naar recht en rechtvaardigheid wereldwijd. Voor het eerst in de geschiedenis zijn minderheden, waaronder yezidi's en christenen, niet langer aanwezig in grote delen van Irak en Syrië. Er is sprake van een religieuze zuivering waarbij wordt vermoord, verkracht, bedreigd en gediscrimineerd. Praten en onderhandelen met het jihadistische en nihilistische ISIS is geen optie. Iedereen die afwijkt van hun visie op de islam verdient de dood. Ook met de bittere kou van de winter in aantocht was het voor de ChristenUnie-fractie geen optie om lijdzaam toe te kijken. Wat betreft het volkenrechtelijk aspect vragen Baan en Drost of we de conclusies van de commissie-Davids zijn vergeten. Nee. Nederland beperkt zich nu tot Irak, waarvoor een adequaat

volkenrechtelijk mandaat ligt. De Iraakse regering heeft de internationale gemeenschap zelf uitgenodigd. Het ontzetten van burgers in bijvoorbeeld Kobani, om een humanitair drama te voorkomen, ligt volkenrechtelijk een stuk lastiger.

Al in het debat over het rapport van de commissie-Davids (2010) zei (CU-fractievoorzitter) Arie Slob over deze dilemma's: 'Wij kunnen houvast ontlennen

geen zicht op vrede. Ingrijpen kan grootscheepse genocide op minderheden voorkomen. Wij zeggen het Dietrich Bonhoeffer na: stilte in het aangezicht van kwaad is zelf het kwaad. Niet spreken is spreken, niet handelen is handelen. Het sturen van F-16's is inderdaad niet hét antwoord op ISIS, maar het is onze stellige overtuiging dat het een noodzakelijke voorwaarde is om dat antwoord uiteindelijk wel te kunnen geven. Voordat we kun-

aan het volkenrecht, maar ons er nooit helemaal achter verschuilen. Uiteindelijk is niets doen ook een daad waarvoor verantwoording moet worden afgelegd.' Het probleem is dat een VN-mandaat – vaak door Rusland en/of China – onmogelijk wordt gemaakt. Baan en Drost stellen zeer terecht dat navolgers van Christus vredestichters dienen te zijn. De waarheid is: er is

nen werken aan vrede moeten we eerst de voorwaarden daarvoor scheppen.

Jezus roept volgens Baan en Drost zijn leerlingen op om een geweldloos alternatief te zoeken, om dat alternatief te zijn. Maar tegelijkertijd leert de Bijbel ons dat de overheid het zwaard niet tevergeefs draagt. Soms is geweld nodig om erger te voorkomen.

5. Is het recht in de wereld wel te handhaven zonder geweld? Hoe moeten we ons anders te weer stellen tegen groepen als IS die grof geweld gebruiken?

Geweld komt niet uit de lucht vallen. Aan geweld gaan ontwikkelingen vooraf die vragen om een reactie. Dan kan er nog aan conflictpreventie, conflicttransformatie en conflictoplossing gewerkt worden. De oorzaken van oorlogen en geweld zijn steeds vaker te vinden in situaties van armoede: als gevolg van milieuaantasting zoals droogte, wateroverlast en uitputting van de aarde (waardoor mensen moeten vluchten), als gevolg van de strijd over de toegang tot kostbare hulpbronnen en grondstoffen. Geweld lost die problemen niet op, maar verergert ze. Tijdig signaleren dat er geweld dreigt (wat te zien is aan het ontstaan van vluchtelingenstromen, aan wapenleveranties e.d.) en daarop zo snel mogelijk adequaat reageren, kan letterlijk veel leed voorkomen. Toch zien we dat de internationale gemeenschap heel terughoudend is als het erom gaat crises te voorkomen en om in crisissituaties te bemiddelen en hulp te bieden. Pas als het geweld is uitgebroken, gaat men nadenken over oplossingen, die dan echter verder weg zijn geraakt.

6. Hadden we de Duitsers in 1940 dan met open armen moeten ontvangen? Als we ons indertijd beter bewapend hadden, had Hitler geen kans gemaakt.

De gebeurtenissen van 1940 of zelfs van 1933 kwamen niet uit de lucht vallen. Er was een geschiedenis die leidde tot wat er in die jaren gebeurde, een geschiedenis waarin men ook anders had kunnen kiezen. De Vrede van Versailles waarmee de Eerste Wereldoorlog eindigde en die een vernedering van Duitsland betekende, is het begin geweest van de opkomst van het nationaal-socialisme. Ook al in 1919 en in de jaren daarna is regelmatig gewaarschuwd dat een 'vrede' zonder recht geen vrede is, maar een onderbreking van de strijd. Misschien was de fout die indertijd gemaakt is niet zo zeer dat men zich te zwak bewapende tegen Hitler, maar dat men te weinig deed om hem de wind uit de zeilen te nemen.

Stilstaan bij vrede

In Drachten doen we dat al meer dan twintig jaar

In januari 1991 begonnen enkele mensen in Drachten met een Vredeswake. Het initiatief kwam voort uit een gezamenlijke dienst van de Raad van Kerken, waarin mensen hun bezorgdheid over de Golfoorlog die toen net was begonnen deelden. Vanaf dat moment werd er iedere donderdagavond een vredeswake gehouden voor de Doopsgezinde Kerk. Een gunstige plek, want op donderdagavond (koopavond!) komen daar veel mensen langs. De wake begon met een gebed, gevolgd door een stiltewake van een half uur. Er deden toen ongeveer 10 mensen aan mee, vooral van de PKN en de Doopsgezinde Gemeente. Zij deden dat uit bezorgdheid over de oorlog en de gewelddadige middelen die gebruikt werden en uit medeleven met soldaten en slachtoffers. Toen de oorlog was afgelopen nam het aantal deelnemers geleidelijk aan af en werd de wake gestopt.

Na enige tijd vonden mensen uit de Doopsgezinde Gemeente dat het goed zou zijn om toch door te gaan met de wake. De motivatie voor de wake werd nu: 'stilstaan bij geweld en vrede, zowel in het dagelijkse leven van iedereen als in conflictsituaties tussen staten'. 'Vrede is mogelijk' en 'Vrede is de weg', een perspectief waar Jezus de mensheid op wijst. Een teken van hoop dat, als we écht willen en ons daarvoor inzetten, geweld kan worden voorkomen.

We proberen de wake iedere laatste donderdag van de maand te houden. Met korte teksten op borden prikkelen we passanten om vragen te stellen zodat een gesprek kan ontstaan. Ook hebben we wel eens informatiefolders en vredeskranten uitgedeeld en thee geschonken voor mensen met wie we in gesprek raakten. Om aandacht te trekken gebruiken we de laatste jaren vredesvlaggen.

Tijdens spanningen tussen Israël en Palestina zijn we wel eens uitgescholden. Groepjes jongeren zijn ook wel eens lastig, maar na enige tijd gaat dat voorbij. Officieel mag de wake voor de kerk op straat plaats vinden als de passanten maar niet lastig worden gevallen. Aan de gemeentepolitie hebben we wel eens gevraagd wat te doen in geval van agressie. 'Terugtrekken op het eigen terrein van de kerk', was het advies. Maar dat is nooit nodig geweest.

Gelukkig zijn er meer positieve reacties van passanten. Mensen willen weten waarom wij daar staan en beginnen een gesprek. Soms laten ze merken dat ze het goed vinden dat we er staan en dat we door moeten gaan. Vooral als internationaal de spanningen toenemen zoals in Irak, Noord Afrika, Syrië en Oekraïne en nu met IS; mensen maken zich zorgen.

Vanouds is de Doopsgezinde Broederschap een vredeskerk. Een vredeswake past in deze traditie. In de vredesweek wordt er bij ons ieder jaar een vredesdienst en een vredesmarkt georganiseerd waaraan ook andere organisaties meedoen. En drie jaar geleden begonnen we met een Bezinningsgroep over Vrede, die aandacht besteedt aan vrede met onze naasten, geweldloosheid, vredesonderwijs, maar ook vrede met de natuur, klimaatgerechtigheid en economische gerechtigheid. Het gaat ons daarbij niet alleen om bezinnen,

Of de wake echt
positieve effecten heeft
zullen we nooit weten.

Maar dat is niet zo
belangrijk, we staan er
gewoon.

maar ook om vieren en doen. We hebben ook een training verbindend communiceren opgezet. De oproep van de Wereldraad van Kerken voor een Pelgrimage van Gerechtigheid en Vrede was voor ons een herkenning, we waren al begonnen en hopen nu veel medepelgrims op ons pad te vinden.

Ook al doen er niet veel mensen mee met de wake, plannen om er mee te stoppen zijn er niet. Of de wake echt positieve effecten heeft zullen we nooit weten. Maar dat is niet zo belangrijk, we staan er gewoon.

*Gebaseerd op interviews met
deelnemers, opgetekend door
Coen Reijntjes*

Show Your Struggle

– een project

Het project 'Show Your Struggle' probeert verzoening binnen de Nederlandse samenleving te bevorderen door het bestrijden van stereotypen, discriminatie en sociale vervreemding. Wij zijn vanuit Kerk & Vrede begonnen met dit project, omdat we een kloof zagen tussen verschillende groepen in de Nederlandse samenleving.

Nederland is geen homogene witte Joods-Christelijke samenleving, en immigratie is geen recente ontwikkeling. 'Show Your Struggle' probeert deze mythe te ontmaskeren en mensen hiervan bewust te maken. We proberen het andere, inclusieve verhaal te verspreiden.

Dit doen we op twee manieren. Door middel van lezingen, workshops en artikelen proberen we het grote publiek te bereiken. Daarnaast hebben we een lesprogramma geschreven voor scholieren van ROC's en Middelbare scholen.

Veel jongeren voelen zich niet thuis in Nederland en worstelen met hun identiteit; veel studenten voelen zich buitengesloten en kansloos. Aan de andere kant zijn er jongeren van de dominante, 'witte' groep die vaak weinig inzicht hebben in deze problemen; daarnaast zijn ze zich niet bewust van hun privileges en hun rol in de samenleving.

We werken stapsgewijs: we maken jonge mensen bewust van hun positie in de samenleving en de vooroordelen die ieder mens heeft, vooral op het gebied van religie en cultuur. In de tweede plaats willen we jongeren bewust maken waar die vooroordelen structureel zijn, en verbonden zijn met macht: racisme = vooroordeel + macht.

Het project richt zich op de bewustwording van eigen ervaringen met uitsluiting, het onder ogen zien van eigen vooroordelen, het accepteren van de ander en haar/zijn overtuigingen en het stimuleren van het eigen invoelingsvermogen.

Zo brengen we toenadering tot stand tussen groepen in de Nederlandse samenleving en stimuleren we jongeren om na te denken over de vraag wat een rechtvaardige samenleving is. De lessen bouwen op elkaar voort. Stapsgewijs oefenen leerlingen vaardigheden zoals reflecteren op hun eigen ervaringen en opvattingen, luisteren naar elkaar en zich inleven in anderen. Het is een interactief en leuk programma met onder andere spelletjes, quizzen, dialoog en debat.

We hebben veel kennis en ervaring over uitsluiting en religie en het lesprogramma is tot stand gekomen in samenwerking met onderwijsspecialisten. De lessen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van jongeren en de zoektocht naar hun plek in de samenleving.

Benjamin Baars

7. Het is toch prachtig dat VN-vredestroepen strijdende partijen uit elkaar houden?

Zeker, als dat lukt, is dat geweldig. We spreken in die gevallen ook niet over oorlogsgeweld, maar over een vorm van politieoptreden. Tenminste, wanneer de troepen zich aan hun opdracht houden. Er is dus een onderscheid tussen politiegeweld en oorlogsgeweld. Het gebruik van geweld door de politie is soms onvermijdelijk. Maar agenten worden wel getraind in geweldloze conflictoplossing. Alleen in het uiterste geval, wanneer niets anders mogelijk is, kan geweld gebruikt worden. Omdat geweld de uitzondering is, wordt het daarom ook achteraf onderzocht en verantwoord. Bovendien zijn de gebruikte geweldsmiddelen beperkt. Politiegeweld treft dan ook meestal alleen diegene op wie de politie zich richt, terwijl in oorlogsgeweld meestal ook burgerslachtoffers vallen. Wanneer het mogelijk is om op deze wijze tussen de strijdende partijen te gaan staan om verder geweld te voorkomen, is dat toe te juichen. Laten we tegelijk voortdurend kritisch blijven bekijken of er in de praktijk wel sprake is van vredestroepen en niet van een strijdmacht onder een vriendelijker naam.

8. Zijn er geen waarden waarvan de verdediging meer waard is dan het leven en waarvoor je dus zelfs een oorlog zou moeten riskeren?

Oorlogen zijn vaak gevoerd met een beroep op hoge waarden als 'mensenrechten' of 'vrijheid' die tegen de vijand verdedigd moeten worden. Maar al te vaak is dat beroep echter de manier om een oorlog 'te verkopen', terwijl de oorlog in feite over heel andere dingen gaat: landbezit, machtsbehoud, toegang tot hulpbronnen als olie e.d. Soldaten sterven vaak voor andere zaken dan waarvoor ze denken te vechten. Als dat ná de strijd duidelijk wordt, zwijgt men daar liever maar over om het voor de nabestaanden van de slachtoffers niet nog moeilijker te maken. Bovendien, als waarden geen basis hebben in de bevolking en in wetgeving, is het ook niet mogelijk om ze van buitenaf op te leggen. Er werd gezegd dat we in Afghanistan democratie en vrouwenrechten zouden vestigen; daarvan kwam in de praktijk weinig terecht. En tot slot: zeker zijn er waarden die we hoger achten dan het leven zelf. Maar tasten we die waarden juist niet aan door geweld te gebruiken? Er is geen oorlog waarin niet de rechten van mensen worden vertrappt. Verkrachtingen, mishandeling en martelingen vinden altijd plaats; er is geen oorlog zonder oorlogsmisdaden. Wie waarden wil verdedigen, zal dat moeten doen met middelen die in overeenstemming zijn met die waarden.

CPT: geweldloos aanwezig

Stel je voor wat er zou gebeuren als de budgetten voor oorlog vrijkomen voor vrede? Als we ons net zo trainen in het bewerken van vrede als nu gebeurt in het voeren van oorlog? Als we risico's die we bij oorlogen voor lief nemen, durven te nemen bij het creëren van vrede? De Christian Peacemaker Teams (CPT) heeft deze vragen in het hart van haar missie gezet. Uitgangspunt voor CPT is dat Christus een geweldloze weg heeft voorgeleefd en dat wij ervoor kiezen om vanuit dezelfde basiskeuze te leven.

CPT is geweldloos aanwezig op plaatsen waar dialoog wordt bemoeilijkt of zelfs onmogelijk is door de grote machtsongelijkheid. Op enkele plaatsen in de wereld heeft CPT teams die zijn uitgenodigd door plaatselijke organisaties om hen te ondersteunen bij het geweldloos opkomen voor hun bestaansrechten. Dat zijn Palestina, Colombia, Noord-Irak, Noord-Canada en Lesbos.

CPT in Hebron

Een voorbeeld van zo'n ondersteunende geweldloze

Wat er zou gebeuren als de budgetten voor oorlog vrijkomen voor vrede? Als we ons net zo trainen in het bewerken van vrede als nu gebeurt in het voeren van oorlog?

Op weg naar school.

aanwezigheid is het project in Hebron (Palestina), waar CPT samen met Palestijnse organisaties zich geweldloos verzet tegen de Israëlische bezetting. CPT helpt ruimte te creëren voor gerechtigheid door samen te werken met lokale Palestijnse en Israëlische vredesactivisten en door mensen op te leiden in het vredeswerk. De activiteiten van CPT-Palestina zijn uiteenlopend. Zo worden dagelijks Palestijnse kinderen van en naar school begeleid. Ook begeleidt CPT Palestijnse herders en boeren op de zuidelijke West Bank, omdat die daar vaak bedreigd worden door Israëlische kolonisten. Mensen van CPT zijn ook aanwezig bij Israëlische militaire controleposten en wegversperringen om toezicht te houden op de behandeling van Palestijnen. Ook bij militaire acties van Israël probeert CPT

zoveel mogelijk aanwezig te zijn om misstanden en schending van de mensenrechten te voorkomen of daarover achteraf te rapporteren.

Het verstrekken van informatie aan de pers, aan mensenrechten- en andere organisaties is onderdeel van het werk, en daarbij hoort ook het houden van rondleidingen in Hebron en het organiseren van gesprekken met lokale vredestitelers voor groepen die Hebron bezoeken. CPT Palestina bepleit ook de vermindering van de buitenlandse steun voor de bezetting, waaronder een consumentenboycot.

Meedoen

Het is mogelijk mee te doen met CPT en het werk van CPT te steunen.

Met Christian Peacemaker Teams kan je aan een delegatie deelnemen die een CPT Team in een

Palestijnse kinderen schilderen hun gezichten tijdens een activiteit in de oude stad buiten het CPT appartementencomplex, foto's © 2015 Christian Peacemaker Teams.

crisisgebied bezoekt. Zo'n bezoek duurt 7 tot 14 dagen. Zo komen gemeenschappen die geweld ervaren in contact met betrokken individuen, kerken en groepen. Deelname aan een delegatie biedt een intense ervaring met het CPT-experiment om de weg

naar vrede te gaan vanuit de transformerende kracht van geweldloosheid. Kerkelijke gemeenten kunnen CPT-steungemeente worden. Daartoe wordt voor een periode van twee jaar een overeenkomst aangegaan tussen CPT-Nederland

en de gemeente. Er wordt dan in die twee jaar op verschillende manieren aandacht gegeven aan het werk van CPT en aan geweldloosheid. De gemeente opent daartoe haar deuren en CPT levert de inhoud. Zie verder: www.cpt-nl.org en www.cpt.org.

We zijn echt heel blij met de samenwerking met CPT. Ze bieden de kinderen bescherming en veiligheid. We zagen hoe dat de kinderen veranderde: ze waren minder bang en kwamen op tijd op de kinderopvang. We hopen dat CPT in het komende schooljaar doorgaat met haar werk.

Um Monsur, hoofd van Al Saraya Kinderopvang in Hebron

Beeldspraak

De hele Bijbel naverteld voor jonge mensen

In ruim vijf jaar tijd hebben meer dan twintig auteurs gewerkt aan navertellingen van bijbelverhalen, die aansluiten bij de belevingswereld van jonge mensen van 15 tot 35 jaar. Navertellingen die deels spelen in bijbelse tijd, maar vanuit een ander perspectief (Exodus als dagboek van Mirjam, bv) en deels in een andere tijd (bv Handelingen anno 2002: Moord in de Buitendamse kerk). Het schrijfwerk, door theologisch geschoolde verhalenvertellers met ervaring in taalgebruik en omgang met jonge mensen, werd vervolgens kritisch doorgewerkt door de eindredacteuren Kees Posthumus, Willemien Wickers en Dullyna van den Herik. Uiteindelijk heeft een klein redactie team tussen de bijbelboeken de verbindende toelichting van de gids Hanna geschreven.

Willeke Brouwer maakte de tekeningen, die meer een beeldverhaal zijn dan sec een illustratie. Een proeve van dit boek staat als digitale PDF op www.narratio.nl, in de webwinkel bij de titel *Beeldspraak*.

Het geheel werd speels vormgegeven op ruim 520 pagina's en verpakt in een gebonden boek met harde karton-omslag. Toch kost dit boek slechts € 10,00 (excl. portokosten). Verkrijgbaar via de boekhandel of bij www.narratio.nl.

Agenda

**3 juli, 7 augustus,
4 september, 2 oktober,
6 november, 4 december**
Wake Detentiecentrum Zeist

Elke eerste zondag van de maand met bloemen en licht om 16.30 uur, Richelleweg 13, Soesterberg. Breng bloemen mee! Informatie: 030 6962283 / 035 6013882. Bekijk ook de websites: www.wakezeist.nl en www.saviz.nl (Steunfonds)

**10 juli, 14, augustus,
11 september, 9 oktober,
13 november, 11 december**
Schipholwake

Iedere tweede zondag van de maand van 14:00-15:30 uur. Duizendbladweg 100, 1171 VA Badhoevedorp. In de nieuwe Schipholgevangenis zitten veel mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven, omdat ze niet over voldoende papieren beschikken. Met deze wakes willen we een teken van solidariteit aan de migrantengevangenen geven. Ook willen we duidelijk maken dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben. Info: www.schipholwakes.nl

T/m do. 30 juni
Gouda: Tentoonstelling Onderdrukking en bevrijding
Indrukwekkende tentoonstelling van foto's en brieven van dienstweigeraars en deserteurs uit de tijd van Hitler-Duitsland. Gratis rondleidingen voor scholen. Turfmarkt 30, Gouda. Org: Museum voor Vrede en Geweldloosheid. Web: www.vredesmuseum.nl

12 juli
**Brugge Sint-Andriesabdij,
Sint-Andries: Bezinning West Vlaanderen**

Studiedag vredesspiritualiteit: een studiedag rond het Bijbels thema: "God bant wereldwijd oorlogen uit" (Psalm 46,10). Exegeet Rik Hoet houdt twee lezingen in de voormiddag. Over de middag is er kans tot gebed en een middagmaal in de bistro van het Benedictusheem naast de abdij. www.paxchristi.be

Rik Hoet.

16 september
Utrecht ALV Kerk en Vrede
Algemene Leden Vergadering (ALV) van Kerk en Vrede. Joseph Haydnlaan 2a, Protestants Landelijk Dienstencentrum 3533 BM Utrecht. Een uitnodiging met nadere informatie volgt.

16-17 september
Den Haag: Vredesconferentie
Door de Doopsgezinde Gemeente Den Haag. Op vrijdagavond 16 september (17:00) staan een maaltijd en de musical 'List en

Bedrog: de Jakobsverhalen' door Kees Posthumus en Juul Beerda centraal. Op zaterdag 17 september een uitgebreid conferentieprogramma met Fernando Enns en Edwin Ruigrok als 'keynote speakers'. Info en aanmelding: <http://www.dgdenhaag.nl>

17-25 september
50e Vredesweek (1967-2016)
Het thema luidt: 'Vrede verbindt'. Voor meer informatie: <http://ambassades.paxvoorvrede.nl>

28 t/m zo. 30 oktober
Schoorl, Dopersduin
Polair denken gaat er van uit dat de werkelijkheid is gebaseerd op tegengestelde polen. Vanuit dit denken komt de stelling dat de mens alleen niet bestaat, hij staat altijd in relatie tot een ander, polair. Ik en de ander: twee tegengestelden en dat moet zo blijven, niet concurrerend, maar aanvullend aan elkaar. Polair denken heeft alles te maken met ons geloofsleven en onze omgang met een ander. Info en aanmelding: 072 - 509 1274 | info@dopersduin.nl

29-30 oktober
Schoorl, Dopersduin
Conferentie speciaal voor kinderen en jongeren (8-15 jaar) over vrede, duurzaamheid en solidariteit, georganiseerd door Doopsgezind WereldWerk. De Jongeren Doopsgezinde Vredesgroep (16 t/m 30 jaar) heeft op vrijdagavond 28 oktober in Dopersduin eerst een eigen programma, waarna zij op zaterdag ondersteunen in organisatie en begeleiding van de kinderconferentie. Later meer info op: <http://www.dgwereldwerk.nl>

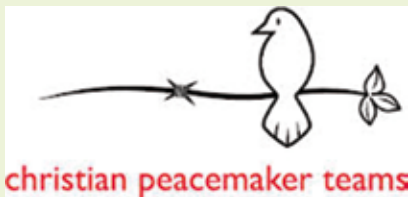
Vredesorganisaties

Kerk en Vrede

Zet zich binnen en buiten de kerken in voor ontwapening en geweldloosheid. In het spoor van Hem die vrede is, streeft zij ernaar het geloof in geweld en iedere poging tot (christelijke) rechtvaardiging van militair geweld te weerleggen. Zie www.kerkenvrede.nl.

Christian Peacemakers Teams

Verbindt zich wereldwijd met basisgroepen die lijden onder structuren van geweld en onder-

drukking. In navolging van Jezus strijdt ze daartegen door het trainen en uitsenden van teams die geweldloos en creatief aan vrede en verzoening werken. Zie www.cpt.org.

Peace Brigades International

Zendt vrijwilligers uit om hen die opkomen voor de mensenrechten en bedreigd worden te begeleiden en beschermen. PBI is geweldloos, onpartijdig en financieel, religieus en politiek onafhankelijk. Hun motto is: 'making space for peace'. Zie www.peacebrigades.nl.

PAX

Staat voor vrede en werkt samen met mensen in conflictgebieden en kritische burgers in Nederland aan een menswaardige,

democratische en vreedzame samenleving, overal in de wereld. Ze brengt mensen bij elkaar die de moed hebben om voor vrede te gaan. Ze werkt samen met mensen in conflictgebieden en zoekt politici op. Zie www.paxvoorvrede.nl.

Quakers

Officieel het 'Religieus Genootschap der Vrienden'. In hun samenkomsten staat de Geest, 'het innerlijk Licht', centraal, als de hoogste autoriteit. Ieder mens heeft iets van dit licht ontvangen. Quakers hebben zich altijd wereldwijd voor geweldloosheid ingezet, in woord en daad. Zie www.quakers.nu.

Colofon

Vredesspiraal is het kwartaalblad van de Vereniging Kerk en Vrede.

Redactie

Mark Akkerman, Benjamin Baars, Jan Anne Bos, Héleen Broekema, Arie de Bruijn, Rob van Essen, Lambert van Gelder (eindred.), Leen van den Herik, Yosé Höhne-Sparborth.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Het alom heersende geloof in geweld –ook binnen de kerken nog niet overwonnen– moet weerlegd en ontzenuwd worden.

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een abonnement op Vredesspiraal en een aantal keren per jaar een ledenbrief.

Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 5,-.

Illustraties: tenzij anders vermeld: © Narratio

IBAN:

NL74 INGB 0000 4353 82

Adres

Kerk en Vrede Vredesspiraal
Postbus 1528
3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666
info@kerkenvrede.nl of
a.debruijn@kerkenvrede.nl
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede

Druk

Narratio, Gorinchem